

Breve fra Scotland,

skrevne i 1849

af

Edu. Thomsen,

cand. phil. og Kgl. Landmaaler.

(Slutning.)

4.

Fifeshire, Juli 1849.

See alt af Dverfkriften, at jeg har flyttet mit Opholdssted, og ere I godt inde i Eders Geographi, vide I, at Fifeshire er den Halv, der dannes af de to temmelig dybe Indfjæringer fra Vst, The firth of Forth og The firth of Tay, og at dette county mod Vest finder sin Begrændsning i Perthshire, Kinross, Kincardine og Clackmannan, i hvilke Skotlands begyndende Høiland, og Dchills og Salines Høider danne Baggrunden. Men førend jeg gaaer videre maa I dog høre lidt nærmere, naar og hvorledes jeg er kommen hertil.

Bed en Udflugt fra mit Standquarteer i Lothian i Forening med min farmer, blev jeg bekendt med en ung Student, Mr. C., hvis Forældre lever i Fife. Denne unge Mand, der studerer ved Edingburgh Universitet, kom mig saa venligt og forekommende imøde, at jeg strax følte mig tiltrukket af ham; det venlige Tilbud at besøge ham i hans Forældres Huus, hvor

han selv agtede at tilbringe en Deel af Sommeren, var mig derfor i høi Grad velkomment, og da jeg Intet forsømte ved for en 14 Dages Tid at forlade Pothian, men tværtimod havde godt af at see noget Nyt, tog jeg for faa Dage siden Stoffen i Haanden og Randslen paa Raffen, forat gjøre en Udflugt til Landet hinsides Fjorden, som jeg saalænge havde seet i Afstand, men endnu ikke betraadt.

Jeg var altsaa paa Jernbanen ankommen til Veith, hvor J ville træffe mig Aftenen førend den til Afreisen bestemte Dag i „Old Ship Hotel“, samlet med mine danske Venner, aahandlernde med dem Adskilligt, Reisen vedrørende; jeg skulde jo nu for første Gang alene begive mig paa en længere Udflugt, og havde i den Anledning adskilligt at spørge om.

Efter mine Venners Raad forsynede jeg mig med „Bradshaws guide“, en uundværlig Bog for den begyndende Reifende; den indeholder foruden et Jernbanefort over Skotland og England, en Angivelse af alle Afgang- og Ankomsttider fra og til alle Jernbanelinien's Stationer, med vedføiede Priser for alle fire Klasser eller Pladser; dertil vil man finde Afgangstiderne for Dampskibene og flere andre nyttige Oplysninger, saaat man i denne lille Bog, der udkommer hver Maaned og kun koster 6 d., altsaa omtrent 20 Rbß., har en fortræffelig Hjælp, der gjør ethvert Spørgsmaal overflødig; har man dertil Kort og Beskrivelse over de omtalte Banelinier, som ogsaa faaes for 6 d. Stykket, samt ikke for faa Souvereigns i Lommen, og under Sædet i Coupeen saameget Reisetoi,

som man med Væthed kan bære i Haanden, og hvad der vel sjelden mangler den Yngre, Lyst og Mod til at færdes, har man alt, hvad der behøves forat begynde en saadan Udflugt under gode Auspicier.

Jeg maa næsten lce af mig selv, naar jeg tænker paa den Fængsel, med hvilken jeg gif Dagen til Afreisen imøde og den Spænding, hvori jeg oppebiede at see, hvorledes Veiret vilde blive, en Omstændighed, der maatte have saa stor Indflydelse paa den Stemning, hvormed Reisen tiltraadtes; en Deel af Veien var det min Hensigt at gaae; mine Barndoms Følleser, naar en eller anden Skovtour skulde gaae for sig, vaagnede hos mig paa ny; ligesaa lidt som i den Periode af mit Liv, var jeg i Stand til den sidste Nat før Afreisen at sove, af og til var jeg oppe at see ud af Binduet, hvorledes Veiret tegnede, og ikke længe har nogen Nat forekommet mig saa lang, som denne.

Dag — den fik jo Ende og den smukkeste Morgen lovede mig en nydelsesrig Dag. Jeg begav mig altsaa paa Jernbanen til Edingburgh, derfra igjen med et af de første Trains til „Grantont, det Sted, hvorfra Overfarten skeer til den modsatte Side af Fjorden.

Signalet „all right” (alt i Orden) og strax efter den klingende Piben fra Locomotivet forstærkede til det Utrolige de tillilende Passagerers Løben ned af Trapserne paa Jernbane-Stationen; strax derpaa satte Toget sig i Bevægelse og et Dieblif efter forsvandt vi i den første mørke Tunnel for Dagens Lys, ladende tilbage de mange, der trods deres største Anstrengelse ikke formaaede at komme tidsnok til Trainets Afgang.

Trainet, der sættes i Bevægelse ved Hestekraft, løber ved sin egen Tyngde ned ad den lidt hældende Bane igjennem Tunnelen og standser udenfor denne ved Scotland street station, efter at man saaledes har passeret under „Princessstreet“, „St. Andrew Square“ og den nordlige Part af den nye Deel af Byen. Opad den hældende Bane trækkes Vognene ved Metalreb, der sættes i Bevægelse ved en stationair Dampmaskine.

Efter at være passeret endnu een Tunnel og „Leith water“, den Strøm, der falder ud ved Leith, deler Banen sig i en østre og vestre Linie, den østre til Leith, den vestre over Trinity til „Granton Pier“, en langt ud i Bugten løbende Steenbro, hvorfra som allerede omtalt Dverfarten skeer til den modsatte Side af Fjorden til „Burntisland“.

Dette Kæmpeværk er udført af en skotsk Privatmand, „The duke of Buccleuch“; 1700 Fod strækker Broen sig ud i Havet med en Brede af 80 til 160 Fod. Den er af største Vigtighed for Communicationen imellem begge Sider af Fjorden, idet Ebbe og Floden, der her paa Skotlands Østside er meget stærk, — ved Leith, saavidt jeg troer, undertiden 18 Fod, — ikke har nogen Indflydelse paa Farten fra denne Bro; de største Skibe kunne lægge ind til den; Jernbanen er nu ledet et langt Stykke ud paa Broen selv; Dampskibe føre flere Gange om Dagen de med Trainene ankomne Rejsende over til det ligeoverfor liggende „Burntisland“, omtrent 6 engelske Mil fra Granton.

Regnen, som for et Dieblif syntes at ville forstyrre os den deilige Dverfart, var standset og Solen

brudt igjennem, førend vi naaede den modsatte Side, hvis smukke Bredder og pragtfulde „Forth Hotel” bød os velkomne, næsten altfor indbydende, da man over Hals og Hoved maa slynge sig hen til Banestationen, hvorfra Trainet afgaaer umiddelbart efter Dampstibets Ankomst. Mine Bestræbelser forat komme udenpaa, for bedre at see den Egn, vi passerede, vare frugtesløse; trods mine gjentagne Bestikkelsesforsøg maatte jeg, hvor nødigt jeg vilde, ind i en Coupé, hvorfra man imellem Passagerernes Hoveder og Hatte kun nød en sparsom Udsigt, og jeg følte her, som mange Gange senere, Manglerne ved denne isvrigt saa ypperlige Befordringsmaade paa Jernbaner, hvor man farer igjennem de smukkeste Egne, uden ret at kunne nyde disse.

Ved at omtale Granton pier, som uafhængig af Ebbe og Flod, kommer jeg til at tænke paa, hvor forunderligt det er ved Leith at see de store Skibe, der ikke ere komne ind i Dokkerne, som ved Sluser ere gjort uafhængige af Ebbe og Flod, naar Ebben er indtraadt ligge ganske tørre, et i een, et andet i en anden Retning; Skibsfolkene benytte da Tiden til, gaaende i „Leith water” tørre Flodseng, at foretage Smaareparationer o. s. v. Undertiden hænder det rigtignok, og det skete, medens jeg var i Leith, at de Rjættinger, som holde Skibene til Bolværket, springe og at derved forarsages Ulykker; et Par af de Arbeidsfolk, der arbejdede nede i Rasten, bleve slemt forslaaede, een ihjelslaget. — Men tilbage til Rejsen! Nær var jeg, uagtet min Forsigtighed paa denne min første

Udflugt, kommet galt affted, i det mindste til et andet Maal, end jeg ønskede; thi vel vidste jeg, at det var ved Thornton Stationen, at Sidebanen gaaer af til Dunfermline, og denne Vei skulde jeg, men den Maade hvorpaa „Thornton” blev udraabt af Condukteuren, var saa aldeles forskjellig fra den, hvorpaa jeg havde tænkt mig det udtalt, at jeg ikke anede, vi vare ved denne Station, førend i det sidste Dieblif, da mit Die faldt paa mit Kort. Piben havde allerede lydt, da jeg opdagede min Bildfarelse, og da jeg nødig vilde ad Aberdeen til, fik jeg, som I vel kunne tænke, Hastværk, min Randsel i Haanden og naaede styrrende udaf Coupeen over til Sidebanen, hvor nogle velvillige Hænder hjalp mig op paa Trainet, der allerede var begyndt at sættes i Bevægelse.

Paa Veien fra Thornton til Dunfermline passerer man store Strækninger af Fifeshires Rær- og Hede-strækninger; fra Crossgate-Stationen — længere gaaer Jernbanen ikke for Diebliffet — gaaer man pr. Omnibus til Dunfermline, fra hvis gamle Kirke „Robert Bruces” Navn i det om det firkantede Taarn løbende murede Rækværk minder om denne Mand, der i det 14de Aarhundrede spillede en saa betydelig Rolle i Skotland. Jeg begav mig strax herfra til Fods ad Carnoch til, en lille Landsby 4 à 5 Miil fra Dunfermline, det Sted, hvor min skotske Ven og jeg efter Aftalen skulde mødes.

Skjøndt det var meget varmt, gif Veien dog temmelig hurtigt og jeg blev paa denne Tour, i den lille By man kommer igjennem paa Veien dertil, Vidne til

de stotste Drenges særegne Industri, at samle Gjødning paa Landeveien, et Arbeide, der tog sig saameget mere komist ud, da de samlede den i gamle Brødbakker. Det varede ikke længe forend jeg saa Carnoch Kirkespiir og Røgen fra det nærliggende Blais-Jernværks Masovne, Maalet for min Reise, og ikke længe har jeg følt mig saa fri og veltilfreds, som paa denne begyndte Fodtour, af hvilken jeg lovede mig saameget; jeg syntes, at ikke alene Skotland men hele Verden stod mig aaben, og det eneste Savn, jeg følte var, at jeg ikke havde en Eneeste, med hvem jeg kunde dele min Glæde; derfor følg mit Raad: Reis til Skotland, Du vil ikke fortryde det, men reis om mueligt med en ligestemt Sjæl, thi en saadan savner man ofte.

I Carnoch var jeg anbefalet af min farmer til hans Svoger, Mr. F., Skolelærer der i Byen; det var altsaa min første Tanke at søge ham, da jeg havde naaet Carnoch; snart var Huset fundet og jeg modtaget med stotst Gæstfrihed af the schoolmaster og hans mistress, der haabede „at jeg vilde tilbringe nogle Dage hos dem, for at see det Lidet, de havde at vise mig.“ Tilbuddet modtog jeg naturligviis med Glæde og de mange Steder, jeg i disse Dage fik at see, de vakkre Menneſker, jeg kom i Berøring med, vilde længe forblive mig i kjær Grindring.

En lille Spadseretour fra Carnoch ligger det store Blair-Jernværk, der tilhører et Actieselskab; fire Masovne ere her i Gang Dag og Nat og den femte under Opbygning. Jernmalmen og Kullene brydes i Nærheden, begge Dele ofte i samme Grube i forstjæl-

lige Dybder. Den 6te Juli om Morgenen Kl. 3 var jeg just nede i en af Kulgruberne og drømte naturligviis ikke om, at i Hjemmet paa samme Tid kæmpedes det stolte Fredericia-Slag.

Efterretningen om Slaget, der først pr. Telegraph naaede Edingburgh, modtog jeg snart i Breve fra mine danske Bekjendte i Leith, iblandt hvilke denne Efterretning naturligviis havde fremkaldt megen Sensation.

Fifeshire som hele Skotland har betydelige Kullag, der vistnok kunne ansees for uudsømmelige; dertil har det gode Kalksteens- og Sandsteensbrud, og ligesom i Lothianshire ere de fleste Bygninger endog paa Landet byggede af denne Sandsteen.

Det omtalte Actieselskab, der eier Blair-Jernværk, har tilkjøbt sig Kullagene i en betydelig Strækning; ikke sjældent hænder det, at Gruberne styrte sammen, og at store Fordybninger fremkomme paa Jordens Overflade, ofte midt inde i Markerne; dette er naturligviis en stor Ulempe for Brugerne af Jorderne, en Ulempe, som neppe kan opveies af den Erstatning Grubeieren er pligtig at give Jordbrugeren, skjøndt denne ikke indskrænker sig alene til Godtgjørelse for det derved mistede Areal, men tillige for ethvert Dyr, der maatte komme til Skade i disse Indsænkninger.

Foruden Jernværket har Blair et betydeligt Teglbænderi, hvor alt drives ved Damp, og hvor, foruden Muursteen og Teglsteen, forarbeides alle til „Draining“ : Afgrøvning med brændte Steenrør, brugelige Teglsteenrør.

I disse Dage have vi ret, Mr. C. og jeg, vans

dret omkring her i Omegnen, besøgt flere farmers her i Nærheden, og da mit Ophold for Diebliffet er hos Mr. C.s Forældre, skylder jeg Eder at fortælle lidt om mit nuværende Opholdsted.

I en lang Række Aar har min Vens Fader levet paa denne lille Gaard, der kun 150 Acres stor, vist har havt Bannfelighed nok ved selv tarveligt at ernære den temmelig talrige Familie, hvoraf nu rigtig nok flere have forladt Hjemmet. Af de to Sønner, der ere bleve tilbage, bestyrer den ene Gaarden, den anden Kjørselarbejde ved Jernværket, imedens en Datter bestyrer Huset. De øvrige Børn have nu forladt Hjemmet, een Datter gift, en Søn i Irland paa et Handelshuus, og den Søn, jeg først lærte at kjende, ved Universitetet i Edingburgh studerende Theologi. Om Sommeren er ingen Forelæsninger, denne tilbringes da gjerne i Hjemmet. Familiefaderen, en Mand ret af den gamle Skole, er som saadan en streng Skotter, altsaa nidkær Jagttager af Formen, navnlig hvad Helligdagens Helligholdelse angaaer; i dennes Helligholdelse, som i hele deres Gudsdyrkelse ere som bekjendt Skotterne strengere end andre Nationer; om Kirken og dens Anliggender har jeg i disse Afteners Samtale faaet mange Oplysninger, og i disse Dages Samliv med denne Familie seet Exempel paa den i de ældre skotske Familier endnu almindelige Huusandagt, der, udøvet saaledes som jeg saae den i denne Familie, ikke kan andet end opbygge.

Om Søndag og Helligdagen skal alt Arbejde hvile; keep holy the sabbath, „hellighold Sabbaten“ er et

Bud, der i den skotske Kirke lægges megen Bægt paa, saavel som paa den nu eengang vedtagne Maade at helligholde den paa; det er Skotternes Stoltthed, at tale om denne, og man har som Fremmed ikke længe været i en skotsk Familie, førend man noie maa aflægge Regnskab for sin Religion, Maaden at helligholde Sabbaten saavel som den øvrige kirkelige Cultus, som er brugelig i det Land, hvorfra man er. Har man saa sagt dem, at man som Lutheranere ikke afviger væsentligt i Tro fra dem, der ere Calvinister, synes de at være tilfredse, men blive i høi Grad forbausede over, at vi ikke hos os iagttage den samme Drøselighed om Søndagen, som de, en Drøselighed, der rigtignok her drives næsten til det latterlige. Selv paa Jernbanerne afgaae ingen Persontrain om Søndagen. Som Exempel paa, hvor strengt man overholder dette, kan følgende tjene, som for ikke længe siden tildrog sig. En fornem Dame, hvis Fader, der opholdt sig i England, laae for Døden, søgte om Tilladelse til en Søndag at tage med Posttrainet, forat kunne opfylde den døende Faders Ønske, at komme, førend han døde; det blev imidlertid nægtet hende som stridende imod Loven.

Deres Fordringer til Stilhed om Søndagen gaae saavidt at det, at nyne en Bise, som jeg tillod mig en Søndag i al Uskyldighed, blev foreholdt mig som Upassende, og i det ellers saa yndige Skotland er Folkets Censur og Intolerance i denne Henseende unægteligt ofte trykkende nok for den Fremmede.

Stilheden om Søndagen, paa Landet som i By

erne, er saameget mere paafaldende i Modsætning til Hverdagslivets Travlhed, der i Byerne synes at naae sit Høidepunkt om Løverdagen; Løverdagaften staae Boutifkerne i Stæderne længere aabne end ellers, alle have travlt med Indkjøb o. s. v., og Folk synes denne Dag ligesom at tage Tilløb til, at springe over den følgende Helligdags Dræsløshed, der vistnok efter de trivielle Søndagsansigter at domme, falder mange af de driftige Skotter besværlig nok. Om Helligdagen seer man fra Morgen til langt ud paa Eftermiddagen pynkede Damer — at pynte sig strider nemlig ikke imod Helligdagsanordningen — Herrer med Bededagsansigter, sorte Kjoler og Hatte, „The holy Bible” i Haanden vandre til og fra Kirken, hvor de overvære en ofte flere Timer lang Gudstjeneste, undertiden 2 Prædikener af to efter hinanden følgende Præster; jeg har bivaaset flere af disse uendelige Prædikener, saavel paa Landet som i Byerne og hørt dem med den største Taalmod i Overbeviisning om min Leveregeles Sandhed: „Skif følge eller Vand fly,” en Regel man bør iagttage i det Store som i det Smaa, naar man ikke vil udsætte sig for Ubehageligheder baade i den ene og den anden Henseende; havde jeg strax fulgt mine Benners Raad, ikke at bære den graa Hat, som jeg har med hjemmefra og hos os er saa almindelig, vilde jeg været fri for at faae Edingburghs Gadedrenge efter mig, jeg maa nu finde mig i at blive begloet og beleet, blot fordi jeg har en graa Hat af en lidt anderledes Façon end de her brugelige.

Jeg skal ikke nægte, det har frapperet mig, at saa

vidt kan vække Opmærksomhed i en saa stor By som Edingburgh; der gaae nu de barbenede Høifotter i deres aparte Dragt omkring uændsede, medens en graa Hat fik Gadedrengene med deres Raab: „a foreigner“ (en Udlænding!) efter sig.

I Søndags blev jeg her Bidne til en Søndags Helligholdelse fra Begyndelsen til Enden.

Om Formiddagen var jeg i Kirke i Carnoch; da jeg kom derop fra Blair, blev jeg spurgt, om jeg vilde i „The free kirk“ eller i „The established kirk“; jeg opdagede saaledes den Adskillelse, som her finder Sted i Kirken, og fulgte med den største Flok, den tidligere omtalte Skolelærerfamilie, medens min Ven Mr. C. gik til den ligeoverfor liggende mindre Kirke. De stotste Kirker udmærke sig alle ved en høi Grad af Simpelt, ingen Prydelser, intet Orgel findes i dem ligesaa lidt som Alter, men en Menighed, som jo ofte mangler hos os. Foran Prædikestolen, som snart er paa den ene Side af Kirken, snart i Enden af denne, er Kirkesangerens Stol, lidt lavere end Prædikestolen, begge indsluttede af et Rækværk. Sangen var i det Hele god, Bænkene denne Dag som sædvanligt fuldt besatte. Efter at have overværet en meget lang Guds-tjeneste og derefter spist til Middag hos Skolelæreren, søiede jeg Mr. C. i hans Ønske at vandre til den lille By Saline og der gaae i, som han kaldte det, hans Kirke, „The free kirk“ til Aftensang og hørte da der atter en Prædiken, der gjerne maatte have været meget fortere, men dog som alt i Livet fik en Ende. Men hermed var denne Dags Helligholdelse ikke tilende. Ud

paa Aftenen omtrent Kl. 10 kaldtes hele Personalet paa B. Farm sammen i Spisestuen, hvor vi toge Plads omkring det runde Bord. Der blev sunget een af Davids Psalmer, der her udelukkende benyttedes ved Gudstjenesten: derefter læste den gamle Mr. C. et Kapitel af Johannis Evangelium, hvorefter igjen en Psalme blev affunget, og da denne var tilende, vendte alle Ryggen til Bordet og knælede med Hovedet ned paa Stolen, hvorpaa de havde siddet, imedens Faderen holdt en lang høi Bøn. Hele denne Scene kom mig aldeles uventet og gjorde et eget Indtryk paa mig, der første Gang i mit Liv blev Bidne til en saadan Huusandagt. Da dette var tilende stilledes vi ad, Mr. C. og jeg gik til vort Bærelse, og jeg havde nu meget at spørge ham om, som han med synlig Interesse besvarede mig efter bedste Evne.

Skjøndt Hovedreligionen er den presbyterianske, i sit Væsen calvinist, findes dog ikke saa Katholikker, disse dog meest i Høilandet og i de større Byer; foruden disse findes en Mængde Secter, der, om end mange af dem i deres Tro afvige lidet eller intet fra Hovedreligionen, dog betragte sig som forffjellige i Troesbekjendelse; personlige Tvistigheder og lignende Omstændigheder have vistnok ofte bidraget til Adskillelse, hvor ingen Adskillelse burde være skeet; flere skyldte Kaldsretten „the law of patronage”, som ogsaa bidrog til den sidste Adskillelse i Kirken, deres Tilværelse; iblandt andre „The united Associate Synod”, der har bestaaet siden Aar 1732, da en Præst, der talte mod den Kirken frænkende Kaldsret, tillige-

med to andre Præster affattes fra deres Embeder, og derpaa constituerede en egen Forsamling under Navnet: „Associate Presbytery”. Denne Sect tiltog meer og meer, og talte snart 26 forskjellige Menigheder, i det flere og flere Præster sluttede sig hertil; den skønne Enighed kunde imidlertid ikke længe bestaae, Secten adskiltes i de to saakaldte „Burghers” og „Antiburghers”, der først 1820 igjen forenede sig under Navnet: „The united Associate Synod.” I Aaret 1842 bestod denne af 13 Presbyterier.

At der foruden denne for Diebliffet bestaaer en Mængde andre Sectar (Dissenters), er bekjendt nok, saaledes: Dvæerne, Swedenborgianerne, Baptister og flere, der med eet Navn kalde sig „independants” og tælle maaskee en 4000 Medlemmer. Af Jøder har Skotland et forholdsvis ringe Antal, skjøndt de have fuldkommen fri Religionsøvelse; om dette forholdsvis ringe Antal muligt skulde ligge i at Skotternes Handelsgeni bedre end Tydskernes og vort kan concurrere med denne over hele det øvrige Europa saa udbredte Handelsnation er ikke godt at sige. Naar man kjender lidt til den skotske Kirkes Historie, hvorledes i en vis Periode idelig og idelig Forsøg bleve gjorte for at paatvinge Folket Katholicismen, lader det Had, som den rettroende Skotte nærer imod Katholikken sig lettere forklare, ligesom den klarere og bestemtere Religionsbevidsthed man i Almindelighed bliver vaer hos det skotske Folk, der i kirkelig Henseende har vidst at sætte sin Villie igjennem imod de Indgreb og Forurettelser, under hvilke det til forskjellige Tider har lidt. Stoltest viste dog dette sig

ved den Adskillelse i Kirken, som indtraadte 1843, da 500 Præster, efter paa det foregaaende Aars almindelige Forsamling (general Assembly) at have forudsagt Regjeringen, hvad Folgen vilde blive, hvis man ikke affskaffede Kaldsretten, da denne ikke agtede derpaa paa den aarlige Forsamling i Edingburgh 1813 indgif med en Protest og nedlagte deres Embeder i den Overbeviisning og med den Vaastand, at Christi Kirke ved Godseiernes Ret til at kalde Præster var frænklet ved de Misbrug, som ofte tidligere og igjen for nylig vare gjorde af denne. I Procession forlode bemeldte Præster Forsamlingsalen, og constituerede den saakaldte „free Kirk“. En saadan Adskillelse forbunden med saa store Beføstninger, kunde umulig være skeet, naar den ikke havde havt sin Støtte i Folket, der i tusindvis sluttede sig til Anførerene, trostigt paatog sig de ikke ringe Byrder, som Begrundelsen af Menigheder overalt i Landet medførte, Byrder, om hvilke man kan gjøre sig et Begreb, naar man seer hen til at allerede det første Aar fra 1844 til 1845 byggedes ikke mindre end 500 nye Kirker, ligesaa mange Skoler, og at man endnu stedse bygger flere og flere Kirker og Skoler, saaat der i Byerne saavel som paa Landet snart vil være ligesaamange „Free Kirks“ som „Statskirker.“

Medlemmerne af den fri Kirke protestere meget imod at henregnes til „Dissenters“; de sige: „Vi afvige ikke fra vore Fædres Tro, men have blot haandhævet vor og Christi Kirkes Ret og ere villige til at slutte os sammen igjen, saasnart man hæver de In-

stitutioner, ved hvilke vi ansee Kirken for at være frænklet.

I sin hele Anordning er forøvrigt den fri Kirke aldeles ikke forstjellig fra Statskirken: som denne har hiin de samme fire Thing, ved hvilke de firkelige Anliggender affhandles og afgjøres: The kirk Session, The Presbyterie, The Synod og The general Assembly, af hvilke det sidste er den høieste Instantz, de andre i anførte Orden denne underordnede.

Det første Thing bestaaer af Sognepræsten og de Ældste af Sognet; Fattigvæsenet og Skolevæsenet ere især Gjenstanden for disses Omsorg.

Presbyteriet indstiller, foruden at have Ofsigt med Gudsdyrkelsen og Sædeligheden indensfor Presbyteriets Grændser, Candidater til vacante Præsteembeder. Moderne ssee i Reglen hver Maaned; i Aaret 1842 var der 82 Presbyterier.

Synoden bestaaer igjen af flere Presbyterier, og altsaa af alle Sognepræsterne og Kirkesessionens Ældste, i Aaret 1842 var der 16 Synoder, og endelig:

The general Assembly, der samles i Mai Maaned i 10 Dage i Edingburgh og er den høieste Instantz.

I Statskirkens General Assembly repræsenteres Dronningen af en skotsk Adelsmand, en Art geistlig Commisarius, der i den Tid fører Titel af High Grace og hvad bedre er for disse 10 Dage har £ 2000 i Gage. Den aarlige Aabning af Mødet er forbundet med adskillige Festiviteter. Den fri Kirke bestaaer

ved frivillige Bidrag fra Menigheberne, som samles af dertil i hvert Sogn beskikkede Personer, der indsende Pengene til Hovedfondet i Edingburgh. Af dette Hovedfond faae Præsterne alle samme Gage fra £ 125 til 130 aarlig. De have dertil Bolig (mansion) og Have, sjelden Jord (gleb), som Statskirkens Præster. De kirkelige Forretninger, Vielse, Daab o. s. v. ere ei forbundne med Udgifter for Menigheden.

Fra 1843 til 1849 har Udgifterne ved den fri Kirke været £ 2 Millioner, altsaa omtrent 18 Millioner Rigsbankdaler, en betydelig Sum fordeelt i saa kort Tid paa en mindre Deel af Befolkningen.

Jeg har maaskee været temmelig vidtløftig i min Fortælling om de kirkelige Anliggender i Skotland, men hvad Hjertet er fuldt af, løber Munden over med, og i disse Dage, kan jeg ikke nægte, har min Interessee navnlig været bundet til de Gjenstande, af hvilke jeg her har stræbt at give Eder et kort Omrids.

En let Communication fra Sted til Sted er en vigtig Betingelse, man kan sige den første Betingelse for at et Lands Cultur skal kunne drives til nogen hoi Grad af Fuldkommenhed. Det er af Bigtighed for Landet selv, men ogsaa for den fremmede Rejsende, der ønsker at komme fra Sted til Sted, saa hurtigt og billigt som muligt. At man i denne Henseende er kommet langt i Skotland, behøver jeg vel neppe at omtale; jeg har allerede i et foregaaende Brev omtalt det; en Udsigt over Jernbanenettet i Skotland, der nu

snart i det væsentlige maa ansees for at være sluttet, vil derfor maaskee ikke være uden Interesse og jeg tager derfor ikke i Betænkning med et Par Ord at antyde de altestaaende Jernbaneforbindelser i Skotland, og den Tid, fra hvilken disse her ere traadte i Virksomhed.

Allerede i Aaret 1808 begyndte Jernbanebygninger i Skotland; den første Linie var imellem „Kilmarnock,” en ubetydelig Fabrikstad i „Ayrshire” og Havnepladsen „Troon,” en Linie kun $9\frac{1}{2}$ Mil lang, meest beregnet paa Kultransporten fra det Indre af Landet. Først langt senere, i 1837 og 1838, fuldendtes denne. Alle de andre Linier ere først begyndte efter Aaret 1826 og af dem ere indtil Dato færdige:

North British Railway, der fra Edingburgh gaaer langs Kysten af Lothian og Berwickshire og derfra træder ind i England og i 18 Timer fører Passagerer fra Edingburgh til London.

Caledonian Railway, der efterat de to Arme fra Edingburgh og Glasgow have forenet sig, samlet gaaer igjennem Midten af Landet og over Carlisle træder ind i England.

Edingburgh & Glasgow Railway og i Forbindelse med denne Linien til Greenok og Ayr, hvilken sidste samlet indtil Paislay her deler sig i to Arme, den ene mod Vest til Greenok, den anden mod Syd til Ayr. Hovedforbindelsen mellem Edingburgh og de nordlige Dele af Skotland stæer ved:

Scottish-Central-Railway, der fra Edingburgh &

Glasgow Jernbanes „Junction-station” tæt forbi Falkirk, gaaer mod Nord over Stirling til Perth. Fra denne sidste By til Aberdeen, det nordligste Punkt i Skotland, hvortil Jernbanerne har naaet, gaae to Linier, en østre Linie „Scottish Midland Railway, gennem Dundee og Abroath og en vest gennem Cupar Angus og Forfar, „Dundee & Perth Railway,” hvilke igjen tæt forbi Forfar forenes i een Linie, der i Aarets Løb vil være fuldendt lige til Aberdeen. En mindre Linie er i de senere Aar lagt imellem Cupar Angus og Dundee.

En anden Jernbaneforbindelse mellem Edingburgh og Aberdeen, og det den korteste er:

Edingburgh & Northern Railway, der fra Edingburgh gaaer til Granton, hvorfra man paa Dampskib, som tidligere omtalt, føres over til Burntisland, derfra gennem Thornton Stationen, hvor Sidelinien gaaer af til Dunfermline, derfra videre mod Nord, indtil den deler sig i to Arme, hvoraf den vestre gaaer til Perth, den østre til Færgen ved Newport, hvor man sættes over til Dundee og derfra paa Dundee-Newtyle-Railway kan tage til Aberdeen.

Foruden de her nævnte større Linier findes endnu flere mindre vigtige deels allerede fuldendte og deels endnu under Arbeide, og snart ville de vigtigste Jernbaneforbindelser i Lavlandene være fuldendte.

Mange af de Foretagender, der i denne Retning ere udførte, ere i høi Grad interessante, og seer man hen til, at det dog egentlig er i de sidste 15 à 20 Aar, at

de vigtigste af disse Foretagender ere udførte, og at Udgifterne ved disse idetmindste beløbe sig til en 3 Millioner Pund Sterling, faaer man et Begreb om, hvad der kan udrettes, hvor der er Evne og Mod til at begynde og fuldende noget Stort, der ofte i første Dieblif kunde synes uoverkommeligt. Og det er jo ikke alene i denne Communicationsretning, at vi maae beundre Skotland, som England; hvor beqvemme ere ikke de mange Dampffibsforbindinger til saa billig Priis, at man kun, naar man seer den Menneſteconflux, som her finder Sted, kan forstaae hvorledes det er muligt, at slike Entrepriser kunne bestaae. Man kommer saaledes fra Glasgow til Begyndelsen af den caledoniske Canal for 6 d. (20 Rigsbankſilling) i Sommertiden, kan fortsætte Reisen igjennem denne paa andre Dampffibe, der staae i Forbindelse med hinanden, og vende tilbage langs Østſiden af Skotland til Leith, en Bei, som gjerne tages, i det mindste for en Deel, af de Fremmede, der besøge Skotland; paa Firth of Forth gaae daglig flere Dampffibe frem og tilbage imellem Stirling og Edingburgh; og paa Clyden og det vestlige Høilands Bjerghøer gaae ogsaa daglig Dampffibe, saaat man paa denne Tid af Aaret let kan komme fra det ene Sted til det andet paa de forskjelligste Maader.

Og da vi ere komne til at tale om Communicationsmidlerne her, vilde det vel ikke være paa urette Sted, at omtale den skriftlige Communication her i Landet, Brevpostvæsenets hensigtsmæssige Ordning, en Nemhed, som prøvet, ikke kan andet end opvække Jalousie hos enhver Danſk, der hidtil og vistnok altfor

længe har lidt under Manglen af et billigt og velindrettet Brevforsendelsesystem. Og hvad kan vel tænkes simp-
plere end den her brugelige Betalingsmaade ved Post-
stempler (postage-stamps), smaae firfantede Mærker
med Dronning Victorias Brysbillede, der kjøbes arke-
viis paa Postcontoirerne, og ved at besugtes sættes
paa Brevene, som derved ere betalte. Betingelsen for
en saadan Afbenyttelse af Stempler er een eller faa
forskjellige Postportoer; i Skotland og England eller
rettere i hele Stor-Britanien er kun een Porto, nemlig
1 Penny, ligegyldigt om Afstanden er lang eller kort.

Med det Ønske, at vi i Hjemmet ikke maae være
altfor seendrægtige til at følge Englands og Skotlands
Erempel i denne Henseende, hvor Resultatet af den
nedsatte Porto har viist sig at være en overordentlig
Liltagen i Brevskrivning, saaat Postkassen derved ikke
har lidt noget Tab, være disse Linier for denne Gang
sluttede, for ved given Leilighed snart igjen at fortsættes.

5.

Fifeshire. Blairfarm. Juli 1849.

Endskjøndt mit sidste Brev til Hjemmet endnu ikke
har naaet Eder, kan jeg dog ikke nægte mig den For-
nøielse at begynde et nyt Brev; der er saameget, sy-
nes jeg, som jeg har at fortælle Eder. Som I see
af Overskriften er jeg endnu paa samme Sted i Fife-
shire som da jeg sidst skrev, men har, som I vel kunne

tænke, ikke ligget stille her; jeg har seet mig om i den nærmeste Omegn, daglig gjort større eller mindre Udflugter, snart til eet Sted snart til et andet; da disse Linier rimeligviis blive de sidste herfra Fise skylder jeg Eder en lille Besskrivelse af denne Deel af Landet, der er temmelig forskjellig fra Landet sonden for Firth of Forth, i Omegnen af Edingburgh, som jeg i mine tidligere Breve har omtalt for Eder.

Al Fiseshire eller som det fra gamle Dage ogsaa kaldes The Kingdom of Fife, er omtrent $\frac{1}{4}$ uopdyrket, idet nemlig af dets 300,000 Acres henved 200,000 Acres er bragt under Plov. Fiseshire har staaet og staaer endnu langt tilbage i Cultur for Lothian og de sydlige counties, skjøndt Agerbruget i de senere Aar ogsaa er gaaet betydeligt fremad her; dets betydelige Kullag og Rigdom paa Jernmalm, dets Steen- og Kalkbrud, have vistnok bidraget Sit til, at Agerbruget har været forsømt og tilfidesat for andre Erhvervsfilder; dertil kommer at man ikke kan nægte, at baade Klima og Jordbund ere saa høist forskjellige fra de sydlige Distrikter, at man let kan forklare sig Grunden til, at Agerbruget i Fiseshire staaer saa langt tilbage, som det synligt gjør, for Agerbruget i en stor Deel af det øvrige Skotland. Den første Betingelse for Cultur, en omhyggelig Afgrøvning, er nu temmelig almindeligt udført her, dobbelt nødvendig paa disse i Almindelighed meget kolde Jorder, hvor Underlaget fornemmelig bestaaer af de kolde Kullag og Jernmalmlag, kun undtagelsesviis som ved Charlestown og Limekiln af de varmere Sandsteens- og Kalksteenslag. I den østre Deel af

Fife hører man ofte Klage over de jernholdige Underlag, der ere til stor Ulempe for Bønne- og Kløverculturen; Hestebønner og Havre, der i det tidlige Foraar tegne udmærket godt, tabe sig meget ofte paa disse Steder heni Juni og Juli Maaned og mislykkes ofte aldeles, naar Rødderne naae Jernofferlaget. Høsten kommer her i Fife i Almindelighed 3 Uger sildigere end i Lothian.

Fifeshire har eller man bør maastee sige har havt en egen Dvægrace; den oprindelige Fifeshire-Dvægrace, der især anbefales som en god Federace, er nu allerede i lang Tid krydset saameget med Ayrshire- og Short-horns-Kreaturer, at dens eiendommelige Præg efterhaanden er forsvunden. Den sorte Farve, der var eiendommelig for det oprindelige Fifeshireqvæg, er dog endnu temmelig overveiende. Forpagtningsafgifterne variere her imellem 1 à 2 Pund Sterling pr. Acre og ere altsaa betydeligt mindre, end de Afgifter, der svares i Lothian. Til Drainingen benyttes ligesom i Lothian saavel Heelrør som Halvrør; nogle anbefale de sidste, andre de første; og begge have unægtelig sine Fordele, saaat det er vanskeligt nok at bedømme, hvilke der ere de hensigtsmæssigste. Almindeligt anvendes vistnok Drainrør paa $1\frac{1}{2}$ Tommers Diameter, snart med et cirkelformigt, snart med et ægformigt Gjennemsnit; Fordelen ved disse sidste er, at en ringe Mængde Vand let holder sig flydende i dem, naar de nemlig lægges saaledes, at deres skarpeste Kant lægges nedad. Mange og iblandt dem Mr. C, hos hvem jeg for Die-

blikket opholder mig, foretrække Halvrør med løse Saaler af Steen eller bedre af Træ, hvortil benyttes de yderste paa den ene Side runde Bræder, som faaes for billig Priis paa Saugmøllerne.

Man er unægtelig ved at anvende disse, som overhovedet ved løse Saaler, de være af Træ eller Steen, ikke saa let udsat for, at Drainen forstyrres og forstoppes, som let skeer, hvor man bruger Rør; thi synker blot eet af disse Rør, er hele Drainen i Uorden; og de synke meget lettere, end Halvrør, naar disse hvile paa en 8 Alen lang Træsaal, eller paa brændte Steensaale, lagte i Forbundt med Rørene.

Bedsiede Priiscourant paa de ved B. Teglbrenneri forarbejdede Drainrør vil maaskee ikke være uden Interesse:*)

Draintegl Nr. 1 (15 Tommer lange, 2 $\frac{1}{4}$ à 2 $\frac{1}{2}$ Tom. i Diameter)	25 Shilling**)	pr. 1000 Stk.
Saal til disse	10	— " —
Draintegl Nr. 2 (15 Tom. lange, 3 $\frac{1}{2}$ T. i Diameter)	30 Shilling	— " —
Saal til disse	15	— " —

*) Deslige Teglrør til Grundvandets Afledning, eller til Draining, forarbejdes paa Teglfabrikken Strandmosesgaard, en Mil sønden for Helsingøer, og kunne faaes til forskjellige Størrelser og Priser fra 10 Rbdtr. pr. 1000 Stk. (= 500 Alen) og derover. Fabrikens Dplag i Kjøbenhavn under Børsen Nr. 16 fremviser Prøver og modtager Bestillinger.

***) 25 Shill. omtrent 11 Rbdtr.

Draintegl Nr. 3 (15 Tom. lange, $5\frac{1}{2}$ T. i Diameter)
55 Shilling pr. 1000 Stk.

Saal til disse . . . . . 30 — - " —

Drainrør Nr. 1 (15 T. lange, $1\frac{1}{2}$ à 2 T. i Diam.)
20 — - " —

Do. Nr. 2 (15 T. lange, 2 à 3 T. i Diam.)
25 — - " —

Efter disse Priser vilde Drainteglene eller Drainrørene til 1 stotsk Acre koste

i en Afstand mellem Drainene		£.	s.	d.
af 15 Fod med Tegl af Nr. 1		3.	2.	4.
af 30 — — af — —		1.	11.	2.
af 15 — — af Nr. 2 — —		3.	18.	5
af 30 — — af — —		1.	19.	5

Jeg erindrer ved at omtale disse Priser paa Draintegl, i en Beretning af Maribo-Amts økonomiske Selskabs Møder i Aaret 1845 at have seet en Sammenstilling af Udgiivterne ved den stotske Draining og den hos os almindeligt brugte Afgrovtning med aabne Grøfter, en Beregning, der ikke er uden Interesse, da det af den fremlyser, at Beføstningerne ved Drainingen ikke ere saa betydeligt større end Beføstningerne ved vor Afgrovtning, naar vi tage Hensyn til det Bedligeholdelsesarbejde, vore aabne Grøfter idelig forðre, som hine ikke behøve, naar de ere vel anlagte fra Begyndelsen. Det vilde føre mig for vidt at gaae ind paa at forklare Fremgangsmaaden ved „Drainingen“; derom kunde skrives og er der skrevet hele Bøger; der kan vistnok ikke være Tvivl om, at vi paa flere Steder i vort Hjem maatte kunne anvende Drain-

ning med Fordeel, navnlig paa Laalands stærke og kolde Jorder, og det var derfor ønskeligt, at vore Landsmænd i Hjemmet gaves Leilighed til at blive bekendte med Fremgangsmaaden ved Drainingen, hvilket lettest kunde skee ved en Oversættelse af et eller andet bekendt engelsk Værk over denne Gjenstand.

Iblandt de Udflugter, jeg har gjort her i Omegnen, skal jeg nævne een til det yndige Culross, en smilende Landsby ved Bredden af the firth of Forth, ved Foden af en temmelig brat Skrænt, der paa begge Sider af Byen er tæt bevoret med frodige Lovtræer. Det gamle Culross Abbey, der, tilligemed flere prægtige Herresæder, midt i deres store Parkanlæg, kneiser paa Toppen af Skrænten, gjør dette Punkt til eet af de skønneste og meest isinesfaldende, især naar man reiser opad Fjorden fra Edinburgh til Stirling. Rigeoverfor paa den anden Side Fjorden ligger det store Boness Jernværk, hvis fire Masovne vise sig om Aftenen i den stille Fjord som fire Ildsoiler. Og lader man Diet følge den sydlige Bred af Fjorden længere mod Vest, seer man der det hvide Fyrtaarn ved Indseilingen til Forth- og Clyde-Canalen, der ved at forbinde Forth og Clyde for en Deel har gjort den lange og farlige Seilads omkring Nordspidsen af Skotland unødvendig. Denne Canal har især førend Anlægget af Edinburgh og Glasgow Jernbane været af stor Bigtighed, men benyttes endnu, efterat dette nye Forbindelsesmiddel er traadt i Kraft, overmaade meget. Indløbet til denne Canal er ved Grangemouth; paa dens hele Længde, 35 engelske Meil,

har den 39 Sluser, 20 paa den ene og 19 paa den anden Side af det høieste Punkt; ved Falkirk optager den the union Canal, der kommer fra Edingburgh. Omkostningerne ved Clyde- og Forth-Canalen anslaaes til over £ 500,000, altsaa til imellem 4 og 5 Millioner Rigsbankdaler.

The union Canal, der ligeledes førend Anlægget af Jernbanen mellem Edingburgh og Glasgow var af langt større Betydning, end den nu er, eies af Edingburgh & Glasgow Jernbaneactieselskab, der meest benytter den til Varetransport. Den er 31 engelske Mile lang, har omtrent 110 Fods Fald nærved det Sted, hvor den forener sig med Forth & Clyde Canalen og paa dette Sted 11 Sluser. Den aabnedes 1822 og Udgifterne ved dens Anlæg ansløges til omtrent £. 400,000.

Culros har i tidligere Tid været bekjendt for sine gode Kulminer, der strakte sig ud under Havet; een af Stollerne udmundede saaledes paa en tæt udenfor Culros liggende lille Ø, hvorfra Kullene udfibedes; nu derimod drives Gruberne ikke mere.

Af Skolelæreren i Byen, en ung Mand, der for nyligt havde ført sin unge Mistress til sit smukke Hjem i Culros, nød vi den venligste og meest forekommende Modtagelse; den samme Reenlighed og Hyggelighed, som jeg har fundet overalt i Skotland, fandt jeg ogsaa her. Fra Haven førte en Trappe udenpaa Huset op til Skolelærerenes Bærelser, fra hvilken man havde den smukkeste Udsigt udover Haven til the firth of Forth; i Dagligstuen (The parlour room) stod som

man faa hyppigt træffer i de skotske Huse midt paa Gulvet et rundt Bord, belagt med Bøger af forskjelligt, dog meest gudeligt Indhold; flere Bibler i et lettransportabelt Pomesformat. Det var overordentligt velgjørende at komme ind i dette nye og glade Hjem, hvor man folte sig faa velkommen og snart som hjemme; og den Tilbageholdenhed og Indesluttethed, hvormed man har betegnet Skotterne, bemærkede jeg ligesaa lidt her som nogen af de andre Steder, jeg besøgte. Middelllassen paa Landet, hvortil jeg regner de mindre Farmers og Skolelærerne, lever i det Hele meget tarveligt; Lurusartikler som Viin, der paa Grund af den høie Told er overmaade kostbar, hører til Sjeldenhederne; Wisky maa erstatte dem denne som saameget Andet.

Til det første Maaltid om Morgenen, breakfast, nydes næsten overalt Thee, kogte Æg, Smorrebrød og Ost; mellem dette Maaltid og Middag tages ofte et Mellemmaaltid, a little lunge, som de kalde det, bestaaende i Brød og Ost, ikke at forglemme Wisky. Middagsmaaltidet, the dinner, bestaaer ofte kun i en Ret Kjødspise, og den Forskjellighed af Søbemad, som er almindelig hos os og i andre Lande, kjender man slet ikke her. Om Aftenen nydes Thee og denne Drif nydes i det Hele langt mere end hos os, hvor Caffe spiller Hovedrollen. Imedens der i Danmark forbruges $\frac{1}{4}$ £ Thee pr. Individ, forbruges i England og Skotland 1 £ 6 Rod, derimod neppe 1 £ Caffe, hvoraf der i Danmark forbruges 3 £ pr. Individ.

Ogsaa Tobak bruges langt mindre i England og Skotland, end hos os og i Tydskland. Folk af den arbejdende Klasse bruge en simpel stærk Tobak, som de ryge af korte Rridtpiber; Cigarrer røges paa Grund af deres Koftbarhed meget lidt. Under 4 pence altsaa omtrent 14 β . faaer man ingen rygelig Cigar. Imedens i Toldforbundet hvert Individ forbruger 3 $\mathcal{R}$ Tobak aarlig, forbruges i England og Skotland kun 1 $\mathcal{R}$ pr. Individ.

Det stotste Almuefolevæfen flaaer paa et langt høiere Trin end baade Englands og vort; og den nærmeste Aarsag hertil ligger vel i den flørre Uddannelse, fom Almuefolelærerne modtage paa Seminarierne og de bedre Kaar, der bydes dem fom Skolelærere. Skolelæreren i Culross har faaledes imellem 70 og 80 Pund Sterling foruden fri Bolig og Have, og dertil særffilt Lønning for fine kirkelige Forretninger fom second Clark.

Paa flere Steder er i Almuefolelærerne indført Elementær-Underviisning i Chemi, til Grund for hvilken lægges Johnstons: „Catechismus in Agricultural Chemistry and Geologi“, en lille Bog, der i England i Løbet af faa Aar har oplevet 24 Dplag, og oversat paa flere Sprog er udbredt over hele Europa, ja selv i de senere Aar indført i Skolerne i Nordamerika. Da der nu ved Seminarierne i York og Durham saavel fom i Edingburgh og Glasgows Normalfolelærere er indført Underviisning i Chemi, vil dette Underviisningsfag, og det vistnok med fuldkommen Ret, efterhaanden blive almindelig i alle Landsbysfolelærere.

Efter et Par Dages særdeles behagelige Ophold i Culross og Omegn, besluttede vi da at tiltræde vor Tilbagereise til Carnoch, for derfra maaskee at gjøre en lille Udflugt til Hoilandet, som jeg saalænge havde seet i Afstand og dog gjerne, saa nær jeg var det, vilde gjøre lidt nærmere Bekjendtskab med. Mr. C. havde endnu aldrig været længere end i Stirling; min Opfordring til ham, at gjøre Følgekab med mig paa en Tour til The land of the mountains and the lakes, faldt derfor i god Jord, en Fodtour blev besluttet, og begge gaae vi med Længsel Dagen til Afreisen imøde, der er bestemt til iovermorgen tidligt.

Naar I næste Gang høre fra mig, vil jeg altsaa sandsynligviis være i det forjættede Land, vi have fuldt op at bestille med at studere Kaartet, lægge og forkaste Planer, snart skulle I imidlertid høre fra mig fra et eller andet Sted i det skotske Hoiland.

6.

Benny ved Gallender. August 1849.

Dagen til Afreisen kom; tidligt i den klare Morgenstund begav vi os paa Veien, sidde paa et Halmknippe i en skotsk Kærre, langsomt men sikkert truffer af en af de svære skotske Heste, der kun formaae at gaae i Fodgang; havde det ikke været for Vrens Skyld — og denne var unægtelig ikke stor — havde vi vistnok staaet os bedre ved at benytte Apostlenes Heste; men

denne Befordring var nu engang stillet til vor Disposition i en god Mening, den maatte altsaa modtages og benyttes. Skjøndt det saaledes gif meget langsomt, naaede vi dog omsider Alloa, en livlig lille By, der ligger ved Firth of Forth vest for Culross; da Dampflibet, vi havde haabet at naae her, allerede var passeret, begav vi os herfra tilfods til Stirling.

Alloa, der ved sin gunstige Beliggenhed i de fede Marskstrækninger langs Firth of Forth og sin fortrinlige Havn, som ikke forulempes af Ebbe og Flod, er den vigtigste Havneplads i denne Deel af Firth of Forth, og en livlig i Velstand tiltagende lille By, smukt bygget, bekjendt for sine Alebryggerier, hvis Alle concurrerer med det ellers saa bekjendte Edingburgher-Alle. Fra Byen udføres endeel Kul og Jern fra Kulgruberne og Jernværkerne i Clackmannshire.

Dette lille Shire eller county, der indeholder 22000 Acres, hvoraf 8000 Acres antages endnu at være uopdyrkede, har betydelige Marskstrækninger, som give Landbruget i denne Deel af Landet et eiendommeligt Præg. Her saavel som i de ovrigte Marskstrækninger langs Firth of Forth findes de saakaldte carse-farms, Gaarde, der benytte al Jorden til Sædproduktion. Derfor holde de en betydelig Hestebesætning, men kun saa Kreaturer om Vinteren, for at forvandle en Deel af Halmen til Gjødning og kun give Meieriprodukter til Huusbehov. Forpagtningsafgifterne af Marskgaardene ere i Almindelighed temmelig høie. Fra Alloa til Stirling har Forth et meget bugtet Løb, med fete

Marftrækninger paa begge Sider, faa bugtet at imedens Landeveien fra Alloa til Stirling kun er 7 engelfke Miil, er Veien opad Forth fra Alloa til Stirling ikke mindre end 21 Miil.

Med Stirling castle for Die stræbte vi faa godt vi kunde vort Maal imøde, som vi ved Middagstid naaede. Efterat have fikkret os Plads paa Omnibusfen til Callender, der skulde afgaae om Eftermiddagen, besaae vi det Drummondske Musæum, en Anstalt, der fortjener at sees af enhver Reisende.

Dette Musæum sthydes et Handelshuus, forestaaet af Dhr. Drummonds, sin Tilværelse. I Aaret 1831 lod Drummond nemlig udgaae en Opfordring til Landmænd fra alle Egne i Landet at indsende, inden en vis Tid, Prøver af Sæd- og Frøsorter, med høsføiede Bemærkninger, paa hvilke Steder og paa hvilken Jordbund hver især vare vorede, deres respektive Bægt, Fod pr. Acres, og lignende Oplysninger, der maatte være af Interesse, i den Hensigt at foranstalte en Udstilling af disse forskjellige Frøsorter. Indbydelsen havde et heldigt Resultat; foruden endeel Redskaber indsendtes omtrent 80 Nummere af Rodfrugter og 160 Nummere af forskjellige Kornsorter. Mange Tusinde af forskjellige Stænder besøgte denne Udstilling. Det følgende Aars Udstilling var betydeligt forøget, og i Anerkjendelsen af Drummonds Fortjeneste i denne Retning tilkjendtes ham af The Highland and Agricultural Society dette Selskabs Guldmedaille. Fra den Tid af blev Samlingen permanent og fortsattes under Navn af Agricultural Musæum; Mr. Smith af Dean-

ston forøgede Samlingen med Modeller af de forskjellige Drainformer og bidrog derved ikke lidet til en forøget Interesse hos Publicum for disse Samlinger.

I Aaret 1840 byggedes en stor 4 Etages Bygning, 160 Fod lang, 25 Alen bred, til disse Samlinger; i de øverste Etager af denne opbevares de endnu, i den nederste er Udsalgssæde af Varer, og denne Entreprise, der fra Begyndelsen af ikke var bestemt at medføre nogen Fordeel for Entreprenøren, betaler sig nu vistnok særdeles godt, da enhver her kan faae velforarbejdede Redskaber af enhver Art, henhørende til Landbruget, saavelsom godt Sædeforn og gode Frøsorter, og Affætningen heraf er meget betydelig. Drain-systemet, dets Udvikling fra sin Begyndelse indtil nuværende Tid, er fremstillet paa en smuk og tydelig Maade, som seet, let forstaaes, vanskeligere lader sig forklare. — Skjøndt det stærke Regnveir kun gav os ringe Haab om nogen tilfredsstillende Udsigt fra Stirling castle, paatog vi os dog den besværlige Gang opad de steile Gader forat naae Fæstningen, der ligger paa det høieste Punkt af det Bjerg, opad hvis Sider Byen selv er bygget. Uagtet det mindre gunstige Veir, fortrød vi dog ingenlunde vor Gang derop; ligesom i Edingburgh Fæstning ligger her altid et høistotst Regiment, som netop, da vi var der, traf op med fuld Musik, blæsende en temmelig monoton Folkevise-melodi, i hvilken den gennemtrængende Sækkepibe hortes imellem alle de andre Blæseinstrumenter; fra det høieste Batteri paa Fæstningen nød vi den prægtige Udsigt til

den ene Side ud over The firth of Forth, med Edingburgh castle i Baggrunden, til den anden Side det skotske Høilands Bjergrygge, med sine mellemliggende Dale, og i den bredeste af disse Forth styrrende sig frem i utallige Bugtninger, indtil den ved Alloa breder sig ud i The firth of Forth. Ud paa Eftermiddagen klarede Veiret, og Kl. 5 rullede vi afsted til Callender, 16 Miil fra Stirling, ovenpaa en saa fuldtbepaffet Omnibus, at man i Begyndelsen maatte mistvile om Muligheden af at faae Plads; men Billet havde vi og til Callender vilde vi, der var altsaa ikke andet for, end at finde sig i at blive trykket og puffet, indtil vi Alle efter lidt Skjælden paa Conducteuren over den knappe Plads, kom til Sæde og udgjorde som eet mangelhoved Legeme, hvis Lemmer stode sig bedst ved i Mindelighed at lempe sig saameget som muligt efter hverandre. Da vi først vare komne rigtigt til Sæde, gif det isvrigt meget godt; paa Veien passeredes Airthrey castle, bekjendt for sine ypperlige mineraliske Kilder, der besøges aarlig af flere Tusinde. Besidderen af Airthrey castle har endog opgivet at drive de derværende Kobberværksgruber, fordi Kilderne derved vilde være blevne forstyrrede. Lidt over Kl. 7 vare vi i Callender, og bleve der modtagne af en i Nærheden boende Familie, til hvem vor Ankomst forud var meldt, Manden Mr. G., Skovfoged paa det nærliggende Gods Leny, en god Bekjendt af min Ledfager Mr. C. Vi bleve saa venligt modtagne og saa gjæstfrit indbudte til at opslaae vor Bolig i deres Hjem, at vi ikke toge i Betænkning strax at følge med dem, og et mere

idyllist Opholdssted, end denne Skovfogedbolig, ved Foden af det høie Ben Ledy, (3009 Fod høit), midt i en dyb Dal til alle Sider indesluttet af Bjerger, hvor Stilheden kun afbrydes af den monotone Bruslen fra den rivende Teith, der senere falder ud i Forth, kan vel neppe tænkes.

Endnu samme Aften, vi vare ankomne, gjorde vi nogle smaae Spadseretoure omkring i den smukke Skov, og opsatte til den følgende Dag at bestige Ben Ledy.

Bort Dnsse at bestige Ben-Ledy fandt saa god Gjenklang, at to af Husets Damer besluttede at gjøre os Selskab; tidligt om Morgenens begave vi os paa Veien, forsynede med Proviant for Dagen, passerede i Passet Leny, den ene Udgang fra denne indesluttede Bjergdal, den rivende Teith, der kommer fra Loch Lubnaig, en Indsø ved Foden af Ben Ledy. Igjennem det lave Krat, der tilhyster begge Sider af Teithfloden, naaede vi Foden af det nøgne for Skov aldeles blottede Ben-Ledy, og gav os strax i Færd med Opstigningen; nogen Sti var der ikke at følge og en saadan syntes ogsaa temmelig overflodig, da Maalet, Bjergets Top, laae os tydeligt nok for Diet. Imidlertid var en fremkommelig Wei ikke saa ganske let at finde; paa mange Steder bleve vi nødte til at gaae store Omveie, for at undgaae de Moradser og Kildevæld, vi af og til stødte paa; dette vanskeliggjorde ikke lidt Gangen, der i og for sig opad de temmelig straaende Bjergsider kunde være besværlig nok, og da vi havde været en Timestid underveis erklærede Damerne

sig ude af Stand til at fortsætte Marschen videre. Deres Opfordring at lade dem tilbage i den Høide de havde naaet og selv fortsætte Reisen videre, ansaae vi det for hensigtsmæssigst at følge og fortsætte med fordoblet Hastighed Reisen opad alene. Det høieste Punkt, der syntes os saa nær, vedblev stedse fjernt, hvert Dieblif troede vi kun at have een Bakke tilbage, men stufedes ligesaa ofte ved bagved dennes Top at finde en Indsænkning og paa den anden Side af denne igjen en høiere Bakke; mange Gange stufede paa denne Maade, naaede vi dog omsider udmattede det høieste Punkt, og nøde fra den Steendybbe, man her har samlet sammen, dette prægtige ubeskriveligt deilige Panorama, paa begge Sider af Bjerget de to dunkle alvorlige Bjergsøer Loch Lubnaig og Loch Vennechar, rundt om os det vestre Høilands kegleformige Bjergtoppe, dybt nede i Dalen Callender, Forth, Stirling, Firth of Forth, Alt liggende for vort Die som et Landfort i stor Maalestof.

Efter i fulde Drag at have nydt Udsigten fra dette Sted, hvor man kunde have opholdt sig i Dage uden at være bleven træt, begav vi os paa Nedfarten, der vel gif hurtigere, men ikke mindre besværlig end Opgangen. Med den ene af Damerne, der var kommen os imøde paa Beien, gif jeg i Forveien, som vi troede, omtrent den samme Bei, som vi vare komne op; at vi heri toge Feil, opdagede vi rigtignok forst, idet vi snart stode paa et Sted, vi ikke havde været for, hvor Nedgangen, syntes mig, vilde være ikke uden Fare, men

dog den eneste, vi havde at vælge, hvis vi ikke vilde gaae et langt Stykke tilbage, og der maaskee ikke finde nogen beqvemmere Nedgang, end den, vi havde her. Min Dames Mod — jeg maa tilstaae det — indgav mig Mod til at vove den halsbrækkende Bei, som begyndt maatte fuldendes; thi at gaae opad i denne Bjergkloft, hvor Fodfæstet paa Grund af de løstliggende Steen var meget usikkert, ingen Buske eller Træer, som man kunde holde sig ved, maatte ansees for aldeles umuligt; vi tiltraadte altsaa vor Vandring, og jeg kunde ikke noksom beundre og stjerne paa min ledsagerindes Mod og Udholdenhed paa denne virkelig besværlige og farefulde Bei, hvor man hvert Dieblif stod Fare for at glide paa de løstliggende Steen, der ofte truede med at rive mig, der gif foran, med sig hurtigere, end ønskeligt var; imidlertid naaede vi omsider paa denne Maade, mere frybende end gaaende, Maalet, Foden af Bjerget, og betroede hinanden, at det i Grunden havde været et temmelig voveligt Foretagende, som vi imidlertid nu vare meget glade og ikke lidet stolte af at have udført saa modigt. Udmattede og udhungrede naaede vi ud paa Aftenen Hjemmet, hvor vort Reiseselskab var indtruffet ad en anden Bei førend os, ikke lidet urolige over vor lange Udeblivelse, og søgte snart Hvile efter Dagens Besværligheder.

Men førend jeg slutter disse Linier til Eder, maa jeg dog med et Par Ord lidt mere i Almindelighed omtale for Eder Stirlingshire, som jeg for denne Gang har forladt, og maaskee neppe kommer mere tilbage til,

da det er vor Bestemmelse igjennem Perthshire og de østre counties at vende tilbage til Edingburgh. Ved Forthfloden, der udspringer i Nærheden af Ben Lomond i det vestre Høiland, adskilles Stirlingshire fra det nordligere liggende Perthshire, i hvilket vi allerede ere indtraadte paa Veien fra Stirling til Callender; imedens Loch Lomond og Dunbartonshire danner dets Grændse imod Vest, begrændses det mod Syd og Ost af Lanarkshire, Kinlithgowshire og Firth of Forth.

Størstedelen af dette county, omtrent $\frac{2}{3}$, bestaaer af Bjerge, stikkede ene og alene til Faaregræsning; de høieste Bjerge, der kun naae en 1500 Fods Høide, gaae igjennem Midten af Landet, under forskjellige Navne, som Campsie Fells, Kilsyth Hills o. fl.; paa den sydsørlige Grændse af Shiret gaaer Fort & Clyde-Canalen, der tidligere har været omtalt. Foruden de allerede omtalte Marskstrækninger paa Nord siden af Firth of Forth, der fra Clackmannanshire fortsættes ind i dette county, findes ikke ubetydelige Marskstrækninger langs Sydsiden af Fjorden i Egnen om Falkirk. Disse Marskstrækninger bestaae indtil en 30 Fods Dybde af Muslingfaller og Leermergel og ere af Naturen nogle af de frugtbareste Strækninger i Skotland. At disse i en tidligere Periode have staaet under Vand og høre til de yngste Dannelser er udenfor al Tvivl; i 8 à 9 Alens Dybde har man fundet Trærødder og Horn af Dyr, og det er ikke mange Aar siden, da man 18 Fod over den nuværende Vandflade i Marsken fandt Skelettet af en Hval, som nu opbevares i Universitets-Samlingerne i Edingburgh. Stirlingshire har stor

Overflødighed paa Kul, Kalksteen, Jern og Sandsteen; Kullagene strække sig navnlig paa den nordlige Side af Forth & Clyde-Canalen; Norden for Biergryggen er derimod ikke fundet Kul, og paa Grund af den vanskelige Transport, maa i Høilandet dette udmærkede Brændemateriale erstattes af de temmelig daarlige Løv.

Jernmalmene brydes især til det store Jernværk Carron i Nærheden af Grangemouth, der begyndt for over 100 Aar siden, endnu drives for et Actieselskabs Regning. Ved Jernbanelinier staaer Jernværket i Forbindelse med Edingburgh & Glasgow-Jernbane og Kulgruberne ved Kinnaird og Carronhall, og over 1000 Mennesker finde daglig Bestjæftigelse ved denne Fabrik. Dette bør derfor ikke lades ubeseet af den Reisende, ligesaa lidt som Falkirk, paa hvis aarlige Markeder i August, September og October man vil faae Leilighed til at see Kreaturer fra alle Skotlands Egne. I October 1843 var der paa dette Marked ikke færre end 150,000 Faar og 80,000 a 100,000 Stykker Dvæg, et Exempel paa dette Markeds Storartethed.

Hvor fristende det end er for mig at lade Penen løbe og udmale for Eder, hvad jeg har seet og oplevet, frygter jeg dog, i Erkjendelsen af min svage Pen til at gjengive nogenlunde livligt det, der saa vanskeligt lader sig beskrive, for at trætte Eder formeget ved at fortælle om mine andre Udflugter fra Callender til Loch Katrine, Trossach, Bracllin Bridge o. l. Steder, som enhver, der har læst Walter Scott's Romancer, forud kjender af Navn, og ugjerne lades ubesøgt af den, der bereiser det skotske Høiland; — jeg tager

altsaa for denne Gang Afsted med Eder, imorgen med det yndige Callender, for over Killin og Kenmore at naae til det nordligste Maal for vor Reise, Blair Athol, og derfra tiltræde Tilbagereisen ad Edingburgh til.

7.

Blair Athol. August 1849.

J see af Overskriften, at vi have naaet det Sted, som efter Planen var det nordligste Maal for vor Udflugt, Blair Athol, som J paa Kaartet ville finde i nordlig Retning for Callender i Kanten af Skotlands Hovedbjergkjede Grampiansbjergene. Havde vi havt mere Tid til vor Disposition vilde det have været rigtigst fra Callender at have taget ind i det vestre Høiland mod Vest over Trossach, opad Loch Katrine, over til Loch Lomond og Ben Lomond, samme Wei tilbage og da først nordpaa; Lysten manglede ikke, men Tiden, vi havde bestemt til hele vor Udflugt, truede med ikke at flaae til; vi nøiedes altsaa med fra Callender at anvende een Dag paa at gaae til Trossach og Loch Katrine og samme Dags Aften vende tilbage. Kun Skade at denne Tour var saa flygtig og tildeels for anstrængende, for ret at kunne nydes; i Duncreggan Inn, et tæt ved Trossach liggende Gæstgiversted, der er ligesaa bekjendt for sin Billighed som for sin volumineuse Gæstgiverste, gjorde vi Bekjendtskab med

denne Dame. Mig antog hun for en Franskmænd, tiltalte mig paa slet Fransk, og blev meget forbausset over at høre at jeg var Dansk. Hun lod ikke til at være meget hjemme i sin Geographi, idetmindste ikke hvad Danmark angik; Rygtet om Krigen mellem Danmark og Tydskland havde ogsaa naaet hendes Dren; og i denne Henseende maatte jeg give hende adskillige Underretninger, Aarsagen til Krigen o. s. v., men flere Gange kom hun tilbage til, at det var dog mærkeligt, at vi Danste saa saaledes ud, saa ud ganske som Folk i Scotland; med gode Ønsker for Udfaldet af Krigen bød hun mig Farvel, og jeg var vel tilfreds med dette Besøg, baade fordi jeg fik gjort Bekjendtskab med Gjestgiversten, der veiede 24 stones (à 14 $\mathcal{L}$), det der har gjort hende berømt i Eggen, men ligesaameget fordi jeg her som flere Steder mærkede at Krigen med Tydskland havde gjort vort lille Fædreland bekjendt, paa Steder, hvor man ellers maaskee aldrig havde vidst af et Danmark at sige.

Ikke langt fra Duncraggan Inn ligger Trossach, hvorfra et snevert Bjergpas forer ned til den yndige Loch Katrine; hertil naaede vi, udhvilede os ved denne Sø, der ret har en Bjergsøes Charakter, tæt tilsluttet af høie skovbegrøede Bjerge, der give Vandet det dunkle Hjemmelighedsfulde, som er karakteristisk for de flere Hundrede Fod dybe skiste Bjergsøer; paa Søen kan man paa Dampskib fores til Inversnaid, og har da kun at pæfere en smal Landtunge, for at naae Loch Lomond, en Tour, som jeg gjerne vilde have gjort; Pligten bød os imidlertid at vende tilbage fra dette fortryllende Sted og langt ud paa Aftenen naaede vi først Callender,

som vi den følgende Morgen skulde forlade. Skjøndt det holdt lidt haardt, efter den foregaaende Dags Besværighed at begynde vor Dagmarsch i rette Tid, toge vi dog Afsted i den tidlige Morgenstund fra Skovfogedfamilien i Callender, dette yndige Sted, som jeg regner til et af de skjønneste Steder, jeg hidtil har seet i det skotske Heiland; over Loch-Earn-head naaede vi Killin; Veien fra Callender til Killin er i det Hele temmelig fattig paa Naturskønheder, hvilket imidlertid slet ikke var os ubehageligt; efter alt det, vi i de foregaaende Dage havde seet, var det ligesom en Hvile for Sindet, at gaae igjennem disse mere eensformige Egne, og paa denne Maade samle Kræfter til og blive modtagelig for nye Indtryk, der ikke vilde udeblive. Fra Killin, der ligger ved den sydlige Ende af Loch Tay, er Naturen mere afveklende; Killin selv ligger overordentlig smukt paa det Sted, hvor den rivende Dochart forener sig med den roligtflydende Lochy, for samlede at munde ud i Loch Tay; varme og støvede, som vi vare, kunde vi ikke modstaae Lysten at bade os i Dochart, og Fodreisens Glæder og Nydelse folte vi begge tilfulde i det Dieblif, da vi, forfristede af Vandet, gif ind i Hotellet i Killin, for at tilfredsstille vore Mavers billige Fordringer, og efter et Ophold fortsatte Reisen videre til Kenmore, en lille Landsby ved den nordre Ende af Loch Tay. Det kom os meget beleiligt at høre, at der om en Times-tid afgif Omnibus til Kenmore, thi, uagtet vi jo ikke vare trætte eller vilde tilstaae for os selv at vi vare det, kunde vi jo ikke nægte, at det kunde være ret behageligt at kjøre nogle Mil; ovenpaa Omnibusen fjørte

vi saaledes afsted fra Killin langs Loch Tay, passerede paa Veien Ben Lawers, (4015 Fod høit), altsaa eet af de høieste Bjerge i Skotland, som jo kunde have været interessant nok at bestige, men Tiden nødte os til denne Gang at reise forbi. Ud paa Eftermiddagen ankom vi til Kenmore, der er meest bekjendt for sin smukke Veligheden og det bekjendte Herresæde Taymouth castle, Sommeropholdsstedet for The Marquies af Breadelbane, en af Skotlands rigeste Adelsmænd. Marquien var for Tiden bortreist, i Dronningens Følge i Irland, Afgangen til det prægtige Parkanlæg imidlertid aaben for enhver, der henvendte sig til de i høistotst Dragt klædte Betjente ved Indgangen, af hvilke strax En blev givet med til Ledfager og Veiviser.

Den 3 Mil lange Park er paa den ene Side begrændset af Tayfloden, der i en temmelig anseelig Brede og i en rivende Fart paa dette Sted forlader Loch Tay. Ved prægtige Broer forbindes Parken med den paa den anden Side af Tay liggende Dyrehave, der ogsaa horer til Herresædet. Parken er isøvrigt indhegnet deels med Steenmuur, deels med Jerngitter, og inde i Parken selv ere mange af Græsplainerne igjen særskit afdeelte og indhegnede med Jerngitter for de der græssende Kreaturer, der, som man vel forud kunde formode, er af de meest udsøgte Racer. Bygningen selv, der er opført af den nuværende Besidders Fader i nyere Stil, ere mindre betydelige; og hvad der ved flere Leiligheder har stødt mig ved den stotste Bygningsmaade, stødte mig ogsaa her, at Bygningernes Jdre ikke altid svarer

til deres Anvendelse; saaledes saae jeg her at en Bygning, som enhver efter det Jdre at dømme maatte antage for et Capel, var Hestestald, rigtignok for Kuldblodsheste; og lignende Tilfælde ere ikke sjeldne. Den nederste Etage i Slottet blev os viist og alt der bar Præget af, at Eiermanden af al denne Herlighed var af gammel Herkomst; derpaa tydede de gamle Familieportraiter, hvormed Bæggene vare behængte, Kunstnigerne og Landserne, hvormed Trappegangene vare prydede, og de andre Omgivelser vare saa pragtfulde, som man kunde vente at finde hos den Mand, hvis aarlige Indtægter anslaaes til £ 80,000 eller imellem 7 og 800,000 Rbd. Breadalbanes Eiendomme strække sig c. 100 engelske Miil i een Retning og 25 Miil i den anden, fra Aberfeldy ud til Atlanterhavet. Vor Veiviser kunde ikke noksom beromme den Hvitidelighed og Pragt, som havde fundet Sted paa Taymouth castle ved Dronningens Besøg der for nogle Aar tilbage, hvorledes Blus vare anbragte paa alle fra Parken synlige Bjergtoppe og hele Parken oplyst, og pligtskyldigt maatte vi beundre dette og den Frodighed, hvormed det Træ vorede, Dronningen dengang med egen Haand havde plantet i Haven, saavelsom det Glas, hvoraf hun havde været saa naadig at drikke Mælk i Meieriet. Kunde nogen Meieribygning være værdig at modtage Storbritanniens Dronning, maatte det da ogsaa være denne, som er noget af det smukkeste, jeg har seet, af den Art. Bygningen selv, der er 2 Etager, er opført af blendende hvidt Quartz; Mælkstuen, der er i den nederste Etage, belagt med Marmorfliser og alt Inventariet i samme Stil; udenom

den øverste Etage fører en Altan, hvorfra man har en smuk Udsigt over Parken, og førend vi havde faaet Alt seet i dette vidtløftige Anlæg, hvor man fik et Begreb om den Rigdom, der i England saavel som i Skotland er sammenhobet i Enkeltmands Hænder, var det saa langt ud paa Aftenen, at vi kun kunde gjøre en Spadseretour langs Tay og saa hjem til Hotellet, hvor vi overnattede, for den følgende Dag at fortsætte Reisen tilfods til Blair Athol, hvor vi ønskede at blive Søndag over og derfra Mandag begive os paa Hjemveien.

Lidligt næste Morgen forlode vi Kenmore, Beiret var saa smukt man kunde ønske sig det og flere Gange, hver Gang vi kom paa Toppen af en Bakke paa Landeveien, vendte vi os om for endnu en Gang at nyde det prægtige Taymouth med sine smukke Omgivelser; længe kunde vi see det, da Veien følger langs med den Dal, hvori det ligger, den store Indsænkning, hvori Dochart og Tay har sit Løb, den første til, den anden fra Loch Tay. Ben More's kegleformige Top i Baggrunden af Glen Dochart var den sidste Hilsen vi modtog fra dette Sted, men ogsaa denne forsvandt omsider og med raske Skridt vandrede vi nu fremad over Aberfeldy, langs med Tay, satte over Floden i Nærheden af denne lille By forat slyde en Gjenvei og gennemvandrede her en temmelig øde Hedestrækning, som først endtes nogle Mil paa den anden Side af Blair Athol, hvor man i Nærheden af Logierait passerer Garryfloden, der gennemstrømmer det mærkværdige Pas Kilielcranke, en af Hovedindgangene til denne Deel af Høilandet. Landeveien er anlagt paa den nordre Klip-

peftraaning, imedens den flummende Garry høres dybt nede i Bjergkloften, for største Delen skjult af de fra Klippeftraaningens uafhængende Løvtræer. Naturen her lader sig vanskeligt beskrive; i historisk Henseende er dette Pas mærkeligt af, at Hoilandsfolket her forsvarede denne Indgang, uagtet Tabet af deres Anfører, Lord Dundee, imod de kongelige Tropper. Denne Anførers Begravelsessted vides endnu der paa Stedet. Ikke langt fra Passet ligger Blair Athol, der i Sommertiden er overmaade meget besøgt af Rejsende; 2 store elegante Hoteller findes ogsaa her, paa et af disse boede vi meget komfortabelt, uden derfor at sige billigt, og imorgen tidligt er det vor Bestemmelse at gaae syd paa igjen. Jeg var i Formiddags lidt uenig med mig selv, om jeg skulde gaae i Kirke og høre en Prædiken paa Hoilandsproget „The gaelic, men da jeg snart vilde være bleven træt af at høre paa det, hvoraf jeg naturligviis ikke forstod et Ord, valgte jeg vistnok bedre i, at gaae op paa en høi Stovbegroet Bakke, hvorfra man har en ypperlig Udsigt over Garry-Dalen; her nød jeg en Deel af Formiddagen, imedens min Rejsesammerat var i Kirke. I Eftermiddag have vi beseet Bruarvandfald, 3 Mil fra Blair Athol, det smukkeste af dem jeg har seet i Skotland. Vandfaldet dannes af den lille Tilt; en Flod som falder i Garry; det staaer i Vandmængde langt tilbage for Vandfald som Sarpen i Norge, Trollhätten i Sverrig, men er dog i høi Grad interessant og fængslende. Ud en smal Bjergsti paa den ene Strænt af Tilt kommer man først til The lower fall, over

hvilket er anlagt en Bro, hvorfra man ret seer Faldet i sin Pragt. I det Vandet styrter sig ned breder det sig i en jevn bred Flade, der roligt glider paa den jevne Klippefjant og uafbrudt betragtet i længere Tid mere ligner en fast Mæsse, der bevægede sig, end Vand; men snart er denne Lighed forsvunden, idet den brede Vandmæsse, naaende Flodsengen igjen, deler sig i en utallig Mængde Straaler, der spillende i de forstfjelligste Farver atter samle sig og styrte afsted igjennem den sønderrevne Klippeseng.

Vender man Diet til den modsatte Side, seer man der The Upper fall, det øverste Fald, der i to mindre og eet større Fald, 100 Fod høit, falder omtrent fra en Høide af 200 Fod. Dgsaa over eller rettere nedenfor dette er lagt en Bro, og ved den ene Ende af Broen er opført en Hytte af Grene og Straae, kun aaben til den ene Side, saaat man fra denne kun modtager Indtrykket af Faldet selv og dets nærmeste Omgivelser, og forunderligt fængslende var det herfra at betragte denne Vandmæsse, fra hvilket man, jo længere man saae derpaa, næsten blev mere og mere ude af Stand til at løsrive sig; enhver, der uforstyrret har betragtet et betydeligere Vandfald, vil forstaae denne Følelse, som vanskeligt lader sig beskrive, men eengang følt aldrig glemmes.

Den smukke Aften driver mig nu til at slutte disse Linier, som jeg med det Samme vil bringe paa Posthuset i Blair Athol, hvorfra de om ikke saa lang Tid, jeg tænker i Lobet af 8 à 10 Dage, ville naae Eder.

Glasgow. August 1849.

Det er idag netop en Uge siden jeg skrev til Hjemmet fra Blair Athol; i Fjorgaarsaftes naaede jeg paa Jernbanen fra Perth mit Udgangspunkt Leith, hvorfra jeg i Gaarmorges tog til Glasgow, for deels at see denne store By i Røre i Anledning af Dronningens Ankomst, der ventes en af Dagene, deels efter Mr. Es. Indbydelse aflægge et Besøg i Greenok og paa en „Farm” i det vestre Høiland, i Argyleshire.

Afreisen fra Blair Athol gif da for sig paa den berammede Dag, om Mandagen, samme Dei vi vare komne dertil, igjennem Passet Killiecrankie; men herfra fulgte vi Landeveien over Pitlochrie og Logierait, ved hvilken sidste By man atter træffer paa Tay; denne løber herfra i sydoslig Retning til Dunkeld, en By, der paa Grund af sin smukke og venlige Beliggenhed ved Tay, sine stolte Ruiner af den gamle Cathedralkirke og Hertugen af Atholes store Parkanlæg og Skovplantninger, sjeldent lades ubesøgt af Fremmede. Vi forlode altsaa her Omnibussen, som havde bragt os hertil, for at anvende nogle Timer paa at see Byen og Kirken. Ruinerne af Kirken truede for en Deel Aar siden med aldeles at forfalde, men ere nu ved et Tilskud fra Staten af £ 1000 og fra the duke of Athol af £ 5000 restaurerede og Choret restaureret saa fuldstændigt, at det nu benyttes til Gudstjeneste.

Jøvrigt ere de betydelige Skovplantninger, der for en Række Aar siden begyndtes her af Hertugen af Athol,

i høi Grad interessant. Denne Adelsmand skal fra Begyndelsen af dette Aarhundrede have beplantet ikke mindre end c. 16000 Acres, plantet omtrent 30 Millioner Træer, baade Eotræer og Naaletræer især Fyr og Lærk. Lærketræet, der ikke har hjemme i Skotland, men i Aar 1738 skal være indført fra London, lykkes nu særdeles godt. Efter at have seet, hvad vi kunde see under et Ophold af faa Timer, fortsatte vi Beien langs med den nordlige Bred af Tay henimod Cupar Angus, der ligger i det bekjendte Strathmore ikke langt fra The carse of Gowrie. Den første Deel af Beien er smuk, langs med Tay, men jo mere man fjerner sig fra Dunkeld, jo mere solaaben bliver Beien og jo utaaleligere blev Heden, og temmelig udmattede naaede vi den lille By Cupar, paa hvis Bærtshuus vi ved Ale, Gingerbeer og Røstbeaf bestræbte os for, at indhente Kræfter til Fortsættelsen af Reisen til en farmer nogle Miil fra Cupar, en Dntel til Mr. C. I Cupar var just et Dyrstue, forbundet med Præmieuddeling, Præmier udsatte for de bedste Ayrshires Shorthorns og Angus kreaturer. Der vare ikke mange Kreaturer men flere meget smukke Exemplarer. Angusqvæget, en smuk, fullet Race, der stammer fra denne Egn og søges meget for sin Lethed og Tilbøielighed til Fedme, ligner temmelig meget Galloway-Dvæget, der ogsaa er hornløst og meget søgt paa Smiethfield, Londons Dvægemarked; i Forbedringen af Angusqvæget har især udmærket sig Mr. Watson paa Meigle, en farm ikke langt fra mit Opholdssted ved Cupar. Man er meget

omhyggelig med Opføding af Kalvene; 2 à 3 Maaneder faae de Mælk, varm som den kommer fra Koen; de komme da paa godt Græs og fodres om Vintren med Hø og Turnips, der dyrkes overmaade meget i denne Deel af Landet. Denne Race har tidligere været bekendt som en god Melkerace, men efterhaanden som man mere har lagt Bind paa Fødning, er det blevet vanskeliggere at opdrive gode Mælkføer imellem dem.

Fødning er Hovedformaalet i denne Deel af Perthshire; i Strathmore og i The carse of Gowrie, en 20 engelske Mil lang Strækning paa Nordfiden af The firth of Tay, dyrkes meget Hvede og Hestebønner. — I den øvrige Deel af Perthshire er Opdræt paa Grund af dets bjergige Bestaafenhed naturligviis Hovedsagen, og Kornproductionen forholdsviis temmelig ubetydelig. Jeg besøgte flere af de omliggende farms, uden dog paa nogen af disse at finde noget, der kunde være af særlig Interesse for Eder at høre omtalt; udmærkede Afgrøder faae man der, saavel Sædafgrøder som Turnips, ligesom i de andre Distrikter i Skotland, hvor Klimaet ikke har lagt uovervindelige Hindringer i Veien for Agerbruget. Over Perth tiltraadte vi Tilbagereisen; der, som mange andre Steder, var alt beskæftiget med Forberedelser til Dronningens Modtagelse; paa Jernbanestationen kunde man næsten ikke høre, hvad man selv sagde, for Hamren og Banken; Kroner og Belfomsthilsener, Lamper og Transparenter vare allerede paa flere Steder anbragte til den nærførestaaende Høitidsdag, da Dronningen paa Veien til sit Sommeropholdsted Baltimore skulde passere

Perth. Paa Jernbanen naaede jeg om Aftenen Perth, medens min Vedsager tog til Dumfermline for den følgende Dag at støde sammen med mig i Glasgow. Løverdagsmorgen kommen til Edinburgh i det sidste Dieblif, forat komme afsted med det første Train, maatte jeg springe ind paa en af de aabne Bogne, der udgjøre 4de Klasse og i Intet ere forskjelligte fra dem, der benyttes til Kreaturtransporter. Denne Plads, der ofte kan være at foretrække for Coupeerne, hvorfra man ingen Udsigt har, var denne Dag Intet mindre end behagelig; deels var den overfyldt med Passagerer af alle Slags, der stode stuvede sammen uden at kunne røre sig, deels gjorde Regnen det dobbelt ubehageligt, idet den fra Parapluierne løb ned paa Halsen af dem, der ingen havde, og iblandt disse Sidste var uheldigviis jeg. Behagelig var saaledes Begyndelsen af denne Fart langt fra, men da Regnen snart standsede og Solen brød frem og oplyste den smukke og frugtbare Egn vi gennemfoer, glemte man snart de overstandne Ubehageligheder for den frie Udsigt, man nød fra de aabne Bogne. Strax efterat være sat i Bevægelse fra Stationen og efterat have gennemløbet den dybe Dal imellem den nye og gamle Deel af Edinburgh, forsvinder man i den første Tunnel ved Foden af Edinburgh castle, der majestætiff ligger paa den lodrette Klippe, hvis Top man har Banfælighed ved fra Trainet at see, saa tæt gaaer man paa Jernbanen ind under denne 300 Fod høie Klippe. Foruden de mange Tunneler og Klippe-Sprængninger, man paa denne Banelinie passerer,

maa man især beundre den stolte Bei=ledning over Almonddalen, den stolteste i Skotland, hvor Jernbanen er ført paa 42 Buer med en Spænding af 50 Fod, og en Høide af 60—85 Fod, over Almond water, der falder ud i The firth of Forth. Ved Castlecary ere nogle af de største Sprængninger foregaaede og der skal være benyttet ikke mindre end 250 Tøns (c. 5600 Centner) Krudt til disse. Beføstningerne ved Edinburgh & Glasgow Jernbane, der fuldbødes i Aaret 1841, anslaaes til £ 900,000, en saa betydelig Capital, at man nok kan forstaae, at den vanskeligt forrenter sig.

Efter 2½ Times Kjørsel vare de 47½ Mil tilbage=lagte og min første Gang i Skotlands største By var at søge min Vedsager paa det Sted, vi havde sat hinanden Stævne. Det varede ikke længe førend vi havde fundet hinanden og vare paa Veien sammen ud i denne Skotlands største og livligste Handelsstad, hvor der i disse Dage var et forøget Liv som en Følge af de mange Fremmede, der vare strømmede til Byen for at overvære Dronningens Ankomst. Skjøndt Glasgow i Størrelse og Folke=mængde, der vel nu beløber sig til c. 350,000 Mennesker, langt overgaaer Edinburgh, kan den dog ikke maale sig med Edinburgh hvad Bygningernes og Beliggenhedens Skjønhed angaaer. Partierne om Clyden, der ved Glasgow har en betydelig Brede og ned=for Glasgow Bridge, Hovedforbindelsen mellem de ved Clyden adskilte Dele af Byen, oplives af den Masse Skibe, der ind= og udløse her og de smaae Dampskibe, der idelig afgaae og ankomme — ere de smukkeste og livligste; i Dag, Søndag, have vi besøet Glasgows be=

rømte Cathedralkirke, Skotlands stolteste Mindesmærke fra Katholicismens Tid, og Kirkegaarden, der ligger paa Straaningen af en Bakke, fra Toppen af hvilken man har den prægtigste Oversigt over Byen selv og Clyden. Den samme Stilhed, der er egen for Søndagen og Helligdagen i Edinburgh, finder man ogsaa her; alle Forretninger og Forlystelser ere standsede og imedens man i den rigere og fornemste Deel af Byen kun møder det til og fra Kirke gaaende Publicum, seer man i de fattigere Distrikter af Byen, hvor Dagleierne og Fabrikarbejderne bo, i High-street o. l. Gader Familierne søge ud af deres smudsige Boliger, Modrene med Børn paa Armene og Mændene med deres korte Kridtpiber i Munden, samle sig i fortrolig Samtale midt paa Gaden, der som en Følge heraf om Søndageftermiddag er saa overfyldt, at man ofte kan have Vanskelighed nok ved at passere en saadan Gade.

Paa Glasgow Green, en stor grøn Plads for Enden af High-street, langs med den nordre Side af Clyden, kan man Søndageftermiddag høre de begejstrede Folkeprædikanter, der her under aaben Himmel med en Folketalers fulde Begeistring tale over religiøse Materier, og i Eftermiddag blev jeg paa min Vandring her Vidne til flere Scener af denne Art. De smaae Grupper af Mennesker paa forskellige Steder af den grønne Plads vare mig allerede i Afstand paafaldende; da jeg kom nærmere til een af disse, saae jeg i Midten af Kredsen en Mand af et temmelig luftigt Ydre med blottet Hoved staae paa en Stol, og med en Folketalers stærke Stemme og heftige Armbe-

vægelfer prædike om Christi Kirke, stærkt angribende de mange Sekter, der alt bestode og fra Tid til anden endnu fremkom. En talrig Forsamling overværede med synlig Opmærksomhed denne improviserede Prædiken, i Midten laae i Græsset adskillige Børn, ligeledes opmærksomme, og da Taleren havde sluttet sin Tale paa dette Sted med den Opfordring at følge med ham til hans Bopæl, High-street Nr. 14, 3 stairs up, fulgte Størstedelen af Tilhørerne ham for i hans Hjem at høre Fortsættelsen af den temmelig vidtloftige Begyndelse. — Naar jeg kommer tilbage fra Besøget i Greenok og Argyleshire, skal jeg fortsætte min Dagbog til Eder; om faa Dage vil jeg være tilbage hertil igjen fra denne lille Udflugt.

Tidligt den følgende Morgen gif vi til den paa den søndre Side af Fjorden liggende Jernbanestation for Greenok og Ayr-Linien og kom afsted med et af de første Train; paa flere Buer føres man saaatfige ovenover Husene, passerende en Deel af Kingstreet, Nelsonstreet og Wallacestreet, og naaer igjennem en Deel af Renfrewshire den bekjendte 300 Alen lange og 55 Fod dybe Arkleston Tunnel og ved Enden af denne Paisley, en lille Fabrikstad, 7 Miil fra Glasgow. Denne By er fornemmelig bekjendt for sine Schawlsfabrikker, de bekjendteste i Skotland; den aarlige Afsetning af Schawler fra denne By beløber sig til en Bærði af c. 100,000 Pund Sterling. Fra Paisley deler Banen sig i en sydlig Arm, der gaaer til Ayr og en vestlig til Greenok. Paa Veien fra Paisley til

Bishopton station mødte Jernbaneanlægget betydelige Hindringer, deels i en Mosestrækning, hvor det næsten var umuligt at faae fast Bund og deels i Bishopton Hills, hvorigjennem man maatte sprænge sig Vej i over een Miils Længde. I høi Grad overrastes man ved at komme ud af den lange mørke Tunnel ved Bishop-ton og see sig ganste tæt ved Bredderne af Clyden, i denne Dunbarton Castles fegleformige Klippe og i Baggrunden Ben Lomond og det vestre Høilands fremragende Bjergtoppe. I mindre end en Timestid har man tilbagelagt de 22 $\frac{1}{2}$ Miil til Greenok for den billige Priis paa 3die Klasse af 1 shilling 3: 2 Mk. 12 St. Efterat have seet os om i Greenok, en livlig Søfartsstad med henimod 30,000 Indbyggere, forlode vi paa et af de smaae Dampfsibe, der paa Veien fra Glasgow til Loch Holy, Loch Loch og flere Steder paa Rysterne, anløbe der, denne By og gif paa dette over til Kilmun paa den modsatte Side af Clyden, en lille ved Loch Holy liggende Landsby, der især om Sommeren besøges af Glasgows Beboere for sine Bades Skyld og derfor har et meget elegant Udseende. Iblandt de mange Vystfartøier, som ligge her og afbenyttes til Vystfarter i Sommertiden laae eet med ruessif Flag, et temmelig stort Dæksfartøi, som jeg erfarede tilhørte en fornem Russer, der tilbringer hvert Aar en Deel af Sommeren paa dette Sted. Efterat være landsatte ved Kilmun begave vi os strax paa Veien til Inverchapel-farm, der kun ligger nogle faa Miil fra Kilmun.

I al sin Eensomhed ligger denne Farm ved Enden af Loch Eck, en stille Bjergsø, tæt omsluttet af græs-

begroede for Stov blottede Bjerger, paa hvis Sider man seer græsse talrige Faareflokke og Geder. Det store Lindetræ foran det nye af Sandsteen opførte Baaningshuus gjorde en god Birkning i denne ellers saa træfattige Bjergdal; det stod endnu i sin fulde Pragt, medens den gamle Farmer, der som Dreng havde plantet det i sin Faders Gaard, stærkt følte Byrden af de 70 Aar, han allerede havde tilbagelagt. Denne og den hele Familie modtog os paa det meest Forekommende, og det var en Fornøielse at see den Glæde og Tilfredshed, der hvilede over dem alle, af hvilke hver havde sin Bestilling i Gaardens Bestyrelse; thi da Familien var stor, holdtes intet Tjenestetyende, Sønnerne bestyrede og besørge de Gaardens Drift imedens Dottrene besørge de Huusvæsenet og hjalp Brodrene med Fiskeriet i Søen, der ikke var ubetydeligt; navnlig var der prægtige Lax og Foreller, af hvilke vi gjorde en betydelig Fangst den første Aften til Aftensmaaltidet.

Inverchapel er en af de saakaldte pastoral-farms, Græsgangsgaarde, almindelige i Høilandene, hvor Klimaet og Jordbunden ikke egner sig til Kornproduction eller Tilvirkning af Meieriproducter. Denne Slags Gaarde have altid et betydeligt Jordtilliggende, ofte flere tusinde Acres, men meget lidt under Plov, kun saameget og ofte ikke engang saameget, som er fornødent forat producere Fødeforn til Huusbehov, og lidt Vinterfoder til Kreaturerne eller Faarene i den strængeste Deel af Vinteren, naar de ikke kunne finde Føde nok under Sneen paa Bjergene. Pastoral-farms have enten

Dvægbesætning eller Faar, undertiden begge Dele paa samme Gaard, og eftersom Græsgangsfarmen ligger høit eller lavt skjælnes man imellem High-pastoral-farms og Low-pastoral-farms. Paa Derne paa Vestfiden af Skotland er Dvæg almindeligt og der Dvæg af det saakaldte Highland breed, der i Størrelse og Værdi staaer langt tilbage for Skotlands øvrige Dvæggracer. Det passer imidlertid godt for det haardere Klima i Høilandet, er haardført og nøisomt og har et velsmagende Kjød. De have meget lange Horn, i Almindelighed mørk Farve og ofte kruset Haar. Imedens man paa de lavere Græsgangsgaarde især holder Cheviotfaaret, der stammer fra Grændsebjergene imellem England og Skotland, holdes paa Bjergfarmen eller The High-pastoral-farm det forthovede Hedefaar (blackfaced heathsheep), et lille hornet Faar med sort Ansigt, samt velsmagende og derfor paa Markedet meget søgt Kjød. Paa de høitliggende Skæferigaarde, hvor Climaet vilde være for strængt for Tillaeg, holdes ingen Moderfaar, men Ungfaar kjøbes i Almindelighed fra de lavere liggende Gaarde.

Forat beskytte Faarene i de strængere Vintere paa Bjerggræsgangene har man foreslaact og paa sine Steder ogsaa snart benyttet bevægelige Skure, snart forsynet Faarene med en Beflødning af Lærred, gjenemtruffet med Tjære, der i og for sig vistnok kunde være hensigtsmæssig nok, men dog maastee for kostbar til at den skulde kunne betale sig ved store Flokke. Disse Beflødninger (brats) ere snart uldne, snart linnede, de første koste 5 Pence, de sidste 3½ Pence Stykket. 3

April Maaned tages The brat af, og Ulden har vedligeholdt sit smukke Udseende, ikke faaet de spidse Stabler, som den ellers saa let faaer af megen Fugtighed, og betales derfor bedre.

Afgiften paa saadanne Pastoralfarme betales efter Antallet af Faar, Inverchapel betaler £ 200 eller omtrent 1800 Rbd pr. 1000 Stykker; Størstedelen af Faarene var Cheviotfaar.

Efter et særdeles behageligt Ophold paa denne farm forlode vi paa en Dampbaad atter Kilmun og toge denne Gang Soveien til Glasgow opad Clyden; Seiladsen paa Clyden var denne Aften overordentlig deilig; fuldtbepakkede Smaa-Dampfsibe deels mødte os deels seilede omkay med os. Vi passerede tæt forbi den enestaaende 500 Fod høie Grantkflippe, hvorpaa Dunbarton castle er anlagt for at bevogte denne Indgang til Hoilandet; ved en smal fra Clyden neppe synlig Dde er den sammenhængende med Fastlandet og er en af de Fæstninger, der ifølge Unionsbestemmelserne altid skal have en Garnison ligesom Edingburgh og Stirling. Jo længere man kommer opad Clyden, jo smallere bliver den, jo mere bebygget dens Kyster, indtil man naaer Glasgow Bridge, nedenfor hvilken Dampfsibene lægge an.

Her var alt i den ivrigste Bessjæftigelse med Forberedelserne til den følgende Dag at modtage Dronningen; paa alle Fortougene opsluges Tilskuerspladser, midt ad Gaderne stimlede nysgjærrige Tilskuere, beundrende Guirlanderne, der allerede vare anbragte tværs over

Gaderne, den stolte Trepport for Enden af Glasgow Bridge, Springvandene, der arrangeredes ved Landingsstedet, fort sagt Alt var i Bevægelse til langt ud paa Natten.

Den følgende Dag kom; alle Tilskuerpladserne i de Gader, hvorigjennem Dronningen skulde passere, vare fuldt besatte fra den tidlige Morgen, lidt Regn om Formiddagen truede med at forstyrre Festen, men just som Dronningen landede, brød Solen frem, en Omstændighed, der naturligviis paa det Skjønneste benyttedes i de Beretninger, som Bladene gave om Dronning Victorias Ankomst til Glasgow. Det var et ret interessant Skue, at see denne store By i saadan Bevægelse; hvor hun passerede veiede Faner og Tørklæder ud af Binduerne, men noget Tilsvarende til vort danske Hurraraab ved saadanne Leiligheder savnede jeg, kan jeg ikke nægte. Naar jeg undtager det smukke Corps af Gentlemen i høistotiske Dragter, var der ikke noget særdeles Mærkeligt ved Dytoget selv. Efterat have besøgt Universitetet og Cathedralkirken forlod Dronningen paa Jernbanen til Perth Byen, og dermed var alt det endt, der saa lang Tid havde beskæftiget Glasgows Beboere og kostet dem saamange Tusinde. Imorgen forlade vi Glasgow, jeg for at tage tilbage til Inglistonfarm ved Edinburgh, min Reisekammerat Mr. C. til sit Hjem i Fife, begge opfyldte af behagelige Minder om denne Tour, som Ingen af os nogeninde vil kunne forglemme.

Englistonfarm. Aug. 1849.

Omkring Edinburgh er Høsten ved min Tilbagekomst til mit Hjem her allerede i fuld Gang, Turnipsmarkerne danne nu en jevn Overflade, saa at de ophoiede Kamme, hvorpaa Planterne staae, nu ere aldeles skjulte for Diet; Kartoflerne ere igjen i Aar angrebne, men i det Hele tegner Sæd-Afgrøderne godt, skjøndt man især ved Edinburgh temmelig meget har savnet Regn. Sværme af Irlændere drive i denne Tid fra Vest mod Øst forat paatage sig Høstarbeide i de østlige Dele af Landet, men den Mangel paa Tillid og man kan næsten sige den Foragt, hvormed Skotterne betragte Irlænderne, saaat „Irish, to look Irish” er at betragte som Skjældsord, er Aarsag i, at man oftest undgaaer at modtage dem, hvor andre Arbeidere kunne faaes. Man beskyl-der dem for at være dovne og tyvagtige, unægtelig to mindre gode Egenstaber ved Arbeidsfolk.

Den almindelige Maade at faae høstet paa er, at betale en bestemt Sum for hver Acre, meiet, bundet og sat op; Accorden sluttes da gjerne med en Art Entrepreneur, der selv har eller vælger sit Mandskab, og under hele Høsttiden holder denne Troup eller „band,” som den kaldes, sammen, har sædvanligt imellem sig en, der spiller paa Sækkepibe, og i Almindelighed seer man om Aftenen efter fuldendt Dagværk Banden med Sækkepiben i Spidsen vandre til den nærmeste Kro, for at nyde den kjære Bisty, som de saa vanskeligt kunne affee.

Paa Inglifstonfarm betaltes pr. Acre for Hvede 10 s.
 — - Havre 9 -
 — - Byg 8 -

Troupen bestod af 4 Meiere; 4 Fruentimmer, til at gjøre Baand og lægge Negene tilrette, 4 til at binde og stille op og 2 eller 3 til at rive efter. Her paa Gaarden bliver Sæden skaaren med Meiered, i Omegnen af Edinburgh benyttes dog almindeligere Seglen, uagtet dette gaaer saameget langsommere men dermed rigtignof bliver fuldkomnere udført. Klover-Høet er indkjort, men paa Grund af den tørre Sommer har Udbyttet langtfra været tilfredsstillende. Behandlingen af Høet har været og er endnu paa flere Steder ikke saa fuldkommen, som man kunde ønske det, idet man her, som hos os, mere har soltorret, end vindtorret det, og derved berøvet det aromatiffe, der gjør det saa behageligt og nærende for Kreaturerne. De bedre drevne Gaarde behandle dog nu Høet upaaklageligt, udsætte det ikke for meget for Solen, men bringe det saasnart som muligt sammen i de saakaldte cocks.

Kloveren, som slaes om Morgenen, spredes førend Middag og rives førend Aften sammen i de saakaldte winrows, paa den midterste af 5 Acre; paa denne sættes det i de smaae saakaldte grass-cocks, der atter spredes den følgende Dag, for om Eftermiddagen at samles i større Stafte, hand cocks, der tredie eller fjerde Dag efter Slæt bringes sammen i de større Stafte; disse overbindes med et Høbaand, som snoes paa Marken selv, og blive staaende, indtil Høet skal kjøres ind. Naar Leiligheden

er dertil, føres det derpaa ind i Staffehaven og sættes der i langagtige tiltrampede Hæs paa en 7 Alens Høide, hvorfra det, naar det skal benyttes, skjæres ned ved lodrette Snit med Høkniven. Forat beskytte Høet under Stafsætningen imod Regn bruges undertiden Seildug, der spændes over Hæsset, imedens det sættes, men da saadanne, paa en 18 Alens Længde og 15 Alens Brede, koste halvandet hundrede Rigsbankdaler, ere de og blive vistnok hellerikke almindelige, da de dog godt kunne undværes.

Imedens Høstarbeidet, Drainingen og Arbejderne ved Turnipsculturen især udføres af leiede Accordarbejdere, besørjes Plovarbeidet, Indkjørsel af Sæden og Høet, Gjødningskjørselen, fort sagt, alt Spandarbeidet ved Gaardens egne Folk. Det faste Folkehold afhænger naturligviis baade af Gaardens Størrelse og dens Bessaffenhed; imedens Marstgaardene, der have saameget Jord under Plov paa eengang, behøver mange Plovkarle, derimod da de ingen Dvægbesætning have kunnet undvære Meieripersonalet, Stæfer, Røgter o. s. v., behøver Græsgangsfarmen og Meierifarmen disse sidste, derimod ikke Plovkarle; det følger af sig selv at Gaarde, der ikke alene producere Sæd, men tillige lægge Bind paa Fedning eller Produktion af Meieriprodukter, Gaarde, som man her falde: farm of mixed husbandry, have det meest combinede Folkehold. Paa disse holdes ligesaamange Plovkarle (ploughmen) som Gaarden har Hestepar, en Røgter (cattleman); en Stæfer (shepherd); en Hegnsmand (the heuger), som foruden at have Dm-

sorg for Hegnene, tillige forestaaer Drainingen, og paa Gaarde, hvor ingen Aulskarl eller Forvalter holdes (steward), fører et Overopsyn over Arbeidet.

De faste Folk have i Almindelighed frit Huus, der hører til Gaarden, men ere pligtige til at stille et Fruentimmer daglig i Arbeide, om forlanges. En fast Arbeiders Løn kan man omtrent anslaae til £ 30 aarlig, bestaaende deels i rede Penge, deels i en Ko fodret og græsset, Deputat af Sæd, Brændsel frit tilført o. s. v. Konen præsterer nogle Høstdage uden Godtgjørelse, som Betaling for Huset; udenfor disse Dage lønnes hun med 10 a 12 Pence daglig, omtrent 2 Mk. 8 s. om Sommeren, om Vinteren henimod 2 Mk.

Plowkarlene besørge selv Fodringen, hver sit Par Heste; om Sommeren fodres de i Almindelighed med Grønfoder og sættes i October Maaned paa tørt Foder af Hø og Havre; i Wintermaanederne, November, December og Januar, affnappes Høgiften, saavel som en Deel af Kærnefodret, og i Februar sættes de igjen paa fuldt Sædfoder, indtil i Juni, da Grønfodringen med Vikkehavre tager sin Begyndelse. Om Vinteren faae Hestene i Almindelighed 3 a 4 Foder om Dagen; 2 a 3 Gange om Ugen gives paa sine Steder kogt Foder om Aftenen istedet for Havre. Det kogte Foder bestaaer af Kartofler, Turnips, Byg, Havre, eller Hestebønner, blandet med Klid og Salt, som koges i Dampfogereren (the boiler), som findes paa de fleste skotske farms.

Jeg har i et tidligere Brev antydet, hvorledes Turnipsculturen spiller en vigtig Rolle i det stoffte Agerbrug, som kan siges at være baseret paa denne Plante; Maaden, hvorpaa Turnips i Almindelighed gives saavel Faaret som Dvæget, vil derfor ikke være uden Interesse; førend jeg slutter mine Breve til Eder, skal jeg derfor give en Fremstilling af Turnipsens Anvendelse til Faaret og Dvæget i det stoffte Agerbrug.

Saasnart Græsset ud paa Efteraaret begynder at blive knapt, hvilket i Almindelighed steer henimod Slutningen af October Maaned, er det Tiden at tænke paa at sætte Faarene paa Turnipsmarken, som derfor først maa berøves saameget af sin Afgrøde, som man anseer fornødent til den Besætning af Moderfaar og Dvæg, som der skal holdes Vinteren over paa Stald; en god Turnipsafgrøde fortæret heel og holden paa Marken vilde i Almindelighed give en for stærk Gjødning for den efterfølgende Sædafgrøde, saaat ogsaa af denne Grund en Deel af Turnipsen bør optages. Hvor stor Deel der optages, beroer alt-
saa deels paa Jordens Gjødningstilstand, deels paa den viinterfødte Besætnings Størrelse, og denne sidste bør vel snarere rette sig efter Turnipsafgrødens Størrelse. Noget Bilskaarlighed i saa Henseende maa naturligviis ikke finde Sted. I Almindelighed optages af Turnipsmarken den halve Afgrøde, hvis Marken trænger mere til Gjødning kun en Trediedeel, Turnipsafgrødens Godhed maa naturligviis ogsaa for en Deel be-

stemme det, men kun, naar Afgrøden skulde være meget slet, eller Jorden i meget affræftet Tilstand, vil den hele Afgrøde blive at fortære paa det Sted, hvor den er voret, og i saa Tilfælde maa den vinterfødte Besætning deels indskrænktes, deels andet Foder som Sæd, Oliefager o. s. v. staffles tilveie. Det er indlysende, at naar man f. Ex. vil berøve Marken den halve Afgrøde, lader dette sig gjøre ved at tage af fire ligelange Rader de to, af 6 de 3 og saa fremdeles, ligesom naar man vil tage $\frac{1}{3}$ af Afgrøden op, man kan gjøre dette ved af hver 3die Rad at optage den ene; naar man vil tage den halve Afgrøde op, hvilket er det almindeligste, gjør man imidlertid bedst i af 4 Rader at optage de 2; herved bliver Jaaret i Stand til fra de to optagne Rader at æde til begge Sider, Gjødningen bliver ogsaa temmelig ligelig fordeelt, ligeligere end om man f. Ex. af 12 Rader tog de 6 ved Siden af hinanden liggende Rader op, og lode 6 Rader staae.

Fremgangsmaaden ved at optage Turnipsen er meget simpel; man gaaer mellem de to Rader, som skulle optages, rykker Turnipsen op ved at gribe med venstre Haand omkring Toppen tæt nede ved Knolden, og efter at være berøvet den løse Jord ved at rystes, affjæres Taproden og Toppen, hvorved man har at vogte sig for at saare Knolden, der saaret vanskeligere opbevares. Dette Arbeide kaldes *to top and tail the turnips*.

De saaledes optagne Turnips samles imellem de to tilstødende Rader af Turnips, der skulle blive staaende og fjøres bort herfra i Karrer, for i Nærheden af Gaarden at opbevares, ligesom Kartofler hos os, i Kuler, der langt foretrækkes for Kældere, da Turnips, naar de ikke opbevares paa et luftigt Sted, meget let ville raadne. Saasnart saaledes det engang bestemte Quantum Turnips er optaget og bortkjørt af Marken, er denne forsaavidt færdig til at modtage Faarene, naar de fornødne Foldedeled ere bragte ud paa Marken. For nemlig at faae Turnipsmarken jævnt afædt, holdes Faarene i Fjold, der efterhaanden, som Turnipsen fortæres, flyttes fra et Sted til et andet. Disse ere enten af Træ (hurdles), som vore almindelige Foldedeled, indrettede saaledes, at de let kunne flyttes fra et Sted til et andet, eller ogsaa ere de som Net, (net), der kunne rulles sammen, og lettere transporteres; naar Nettene ikke sammenrulles vaade, ere de temmelig varige.

Bed Opstillingen og Flytningen af Fjoldet er naturligtviis Udskilligt at iagttage, som vilde blive for vidtløftigt her at omtale; saavidt muligt stilles det sammen under rette Vinkler og gjøres saa stort, at en bestemt Flok 1 Uge kan finde rigeligt Foder i det, inden det flyttes. Det paa cengang indfoldede Stykke kaldes a break; det første gjøres gjerne mindre end de følgende, fordi Faarene, naar de komme fra den tørre Græsgang let forsluge sig paa den saftige Turnipstop, fort sagt man iagttager her, som man altid

bor gjøre ved Omverling af Foder at gjøre Overgangen lidt efter lidt; saaledes ogsaa lade Faarene æde sig mætte i Turnips, umiddelbart førend der bydes dem et nyt Stykke (break). Hvor der holdes Moderfaar, blive disse i Almindelighed paa Græssgangene saa længe som muligt, og sættes ikke paa Turnips, der vilde gjøre dem for fede til at føde gode Lam. Derimod samme Mars Lam, Beder, gamle Bøddere, alle disse gaae sammen i samme Fold.

I Almindelighed gives Faaret, der fedes paa Turnips, tillige noget tørt Foder, Hø og Havrehalm; det gives dem i Hækker, der opstilles inde i Foldet og foruden ved at indeholde tørt Foder for dem gavner ved at give Læ, især naar de sættes i en Vinkel imod hinanden, 2 og 2, at de kunne bryde Bindene i det folde Efteraar.

Turnipsen fortæres enten ud af Jorden selv eller som i den senere Tid er bleven almindeligere, en Deel af den tages op og skjæres itu i Skiver paa de nu saa almindeligt brugte Turnipsskjæremaskiner, de saakaldte Turnip-Slicers, af hvilke man i Skotland seer en Mængde forskjellige Konstruktioner. Af disse synes især The Weel-Barrow-Turnipslicer, der, anbragt paa Hjul, let lader sig flytte fra et Sted til et andet i Marken, at være almindeligst; jeg har allerede seet denne i Sverrig paa Ultuna, hvortil den er indført som Model for Redskabsfabrikken. De ituskaarne Turnips gives Faaret af Trug, der anbringes paa forskjellige Steder i Foldet; hvor Turnipsafgrøden er

mindre frodig gives ofte i Forbindelse med Turnips Oliefager i bedækkede Trug; de knuses paa en dertil konstrueret Maskine, the oil-cake-breaker, og 1 $\mathcal{D}$ daglig pr. Faar ansees for en passende Qvantitet. At Salt har en gavnlig Indflydelse paa Faarets Sundhedstilstand, ved anvendt til Maade at styrke Fordoel- sen, er vistnok udenfor al Tvivl; det anvendes derfor ogsaa til Faar paa Turnips og synes navnlig at be- vare Faaret imod Forraadnelsesfyge.

Hvor alt er baseret paa Turnips, som Tilfældet er i Storstedelen af Skotlands Lavland, er det let at indsee, at Misvært af Turnips, strenge og lange Vintre, langvarig Snee her mere end nogetsteds kunne komme ubeleiligt, da man i Almindelighed ikke er ind- rettet derpaa. Komme heftige Regnstyl om Efteraa- ret, maae Faarene drives fra Turnipsen paa Græs- gangene og holdes der i nogle Dage, hvor de maafee faae extraordinairt Foder af Oliefagemeel o. s. v.; fal- der der i Vinterens Løb Snee, som bliver liggende i længere Tid, maae der ved Sneefastning staffles Faarene Afgang til Turnipsen, men herefter vil den efterføl- gende Afgrøde ofte vise sig ujævn som en Folge af at Gjødningen kun er faldet paa de Steder, hvor Sneen var fastet.

I det sydlige Skotland faaes paa flere Steder Raps til Foder for Faar; det er et godt Foder, men i Sammenligning med Turnips fylder det kun lidt. Jeg har seet det paa flere Steder i Midlothian og der faaet i Drills ligesom Turnips.

Hvor man i Lavlandene holder en staaende Stamme, bestaaer denne især af Leicesterfaaret, der i Almindelighed betaler sig bedst; hvor Faar indkjøbes om Efteraaret, som Tilfældet er paa en Deel Gaarde, bestaae de ligesaa hyppigt af Cheviotfaar og Black-faced-heath-sheep, der deels kjøbes paa Markederne, deels paa Stedet selv, hvor de ere opdrættede. Stephens anfører i sin „Book of the farm”, at efter anstillede Forsøg Fodning med uadstede Turnips gav bedre Resultat end Fodning med vadstede; at Faar, der havde faaet uadstede Turnips fra den 2den til 30te December tiltoge 7 $\mathcal{R}$ pr. Stk. i Vægt, imedens Faar, der i samme Tid havde faaet vadstede Turnips, kun vare tiltagne 4 $\frac{1}{2}$ $\mathcal{R}$.

Da det ligemeget beroer paa Turnipsafgrødens Bestaaffenhed som paa Faareracen, hvor stort Stykke Turnipsland, der behøves til at fode et vist Antal Faar, er det vanskeligt ja umueligt herfor at opstille nogen almindelig Regel, dog kan vel 1 Acre god Turnips fode 20—25 Faar.

Imedens Faaret saaledes for Størstedelen er anvist til at opholde sig hele Vinteren paa Marken, hvilket det ogsaa i Reglen kan i Skotlands milde Vintere, holdes Dvægbesætningen paa Stald og fortærer der den Deel af Turnipsafgrøden, der er bestemt til den og indtil da er opbevaret i Ruler. I Begyndelsen af Efteraaret indtil Nytaar opfodres da i Almindelighed den hvide Turnips, efter Nytaar den gule og den svenske Turnips, der holde sig længst. Skjøndt Turnips synes at tabe i Foderværdi ved Vadstning, maa

de dog, naar de ere tagne op i fugtigt Veir og især naar de ere avlede paa stærkere Jorder, vadskes, førend de lægges for Kreaturet. Undertiden tages Turnips ind umiddelbart fra Marken i Vinterens Løb; men i saa Tilfælde maa man noie undersøge, om de ikke ere frosne, og hvis de ere det, gjøre Frostens uskadelig ved først at lægge dem i Vand og paa denne Maade ud-
 drage Jismassen af dem. Noget noiagtigt Forsøg er mig ikke bekjendt med Hensyn til hvor stor Masse Turnips, Kreaturer af en bestemt Vægt skulle fortære, forat naae en vis Vægt. Stephens nævner, at en Stud for ved Enden af Vinteren at naae en Vægt af 70 stones (à 14 $\mathcal{L}$) fortærer et tohøste Læs Turnips ugentlig, eller omtrent 15 cwt. a 112 $\mathcal{L}$, hvilket vilde blive 16 stones 2 $\mathcal{L}$ daglig, 5 stones og 5 $\mathcal{L}$ til hvert af de 3 daglige Foder. Regner man Vintertiden til 26 Uger vilde Turnipsforbruget i denne Tid for en Stud beløbe sig til 19½ Tons (à 2240 $\mathcal{L}$).

Kalbene kan man antage at fortære daglig 8 stones.

2 Mars . . . . . 12 —

Køer $\frac{1}{3}$ af det, Fedeqvæget behøver . . . 5 — 5 $\mathcal{L}$

Sammesteds anføres et Forsøg af Mr. Stephenson i East-Lothian, der fedede 18 Stude paa 42 stones, som i Gjennemsnit fortærede henimod 11 stones daglig.

Imedens man i Skotland kun har meget lidt Bygningsrum til Opbevaringen af den indavlede Sæd, der meest opbevares under aaben Himmel i Hæs eller runde Staffe paa Pæle i en vis Afstand fra Jorden, forat beskytte Sæden imod Fugtighed, Rotter og Muus, er der i Almindelighed meget omhyggeligt sørget for

Besætningens Belyære, idet der er indrømmet Kreaturerne efter deres forskjellige Alder og Benyttelse ligesaamange forskjellige Afluffer; Kalvene og Aaringerne have saaledes deres egne Gaarde, The courts, i Midten og paa Siderne forsynede med Hæfter og Steenstruge. De Aaarige, som sedes til Slagterne, holdes i The hammels, hvor de gaae løse omkring, 2 à 3 i hver, og efter Behag kunne være under aaben Himmel eller i de tilstødende paa den ene Side aabne Skuur. Malkeqvæget holdes i The byre eller The cow-house, som da ogsaa benyttes til Fedekreaturer. Ved Drains, som derfra lede til Gjødningshobene, eller til en Hovedbeholder for den flydende Gjødning, hvor ogsaa Composthobene ere lagte, holdes disse aabne Gaarde altid tørre og strøes omhyggeligt fra Tid til anden.

Den største Regelmæssighed med Hensyn til Fodringen iagttages naturligviis her, som man kunde vente i et saa fuldkomment Avlsbrug, med den største Punktighed; paa en Gaard, hvor der saavel holdes Køer som Fedeqvæg, bliver en vis Orden dobbelt nødvendig, forat Alt skal kunne udføres saa fuldkomment som muligt, Intet forsømmes. Det er Røgterens (the cattleman) Bestilling og denne er anseet for een af de ansvarfuldste, navnlig paa en farm of mixed husbandry. Paa Marskgaardene og Græsgangsgaardene holdes kun Køer til Huusbehov og disse fodres kun lidt med Turnips; paa Dairy-farms, hvor man lægger Bind paa Meieriprodukter, gives Køerne derimod Turnips, raae, indtil de kælve og fra den Tid af kogte blandet

med Hø, skaaret i Haffelse og ofte med Tilføjetning af Høfrø, Oliefagemeel, Salt o. s. v. Derpaa affjøles Fodret enten ved at staae noget hen, eller ved koldt Vand.

I Nærheden af flere Byer betragter man den Tid Køerne staae tørre for spildt, fæder derfor Køerne og benytter dem ikke mere til at lægge til paa; unge Kvier og Køer indkjøbes derpaa i deres Sted. I Meierierne i Edingburgh faae Kreatturene Affald fra Brænderier, Bryggerier o. s. v., og af denne Mængde faae de 3 Gange daglig 40 a 60 Pints*).

Skjøndt saaledes Turnips er Hovedfodret og det almindeligste Vinterfoder for Kreaturerne, saavel for Dvæg som Faar, Fedeqvæg som Malteqvæg, er dette dog ikke det eneste; Kartoffeldyrkningen er paa Grund af de sidste Aars Misvært aftaget meget og Fodring med Kartofler meget gaaet af Brug; derimod indføres til England aarlig 75000 tons Oliefager til en Priis af £ 7 a 12 pr. tons, en ikke ubetydelig Udgift til Dvægfoder. Oliefager fra Slesvig, navnlig fra Flensborg, ere ansete for nogle af de bedste, der indføres til England. Af Oliefager vil en Stud fortære 7 a 9 $\mathcal{L}$ daglig, naar de gives i Forbindelse med Hø og Halm. Ogsaa Høfrø benyttes til Fedeqvæg; sædvanligt knuses det til Meel paa dertil konstruerede Maskiner, og der indføres Høfrø til England og Skotland aarlig til en Værdi af over £ 1000,000.

*) Gallon = 8 Pints = 3,921 Potter.